Jiří Hofman

ČEŠI NA VOLYNI

Základní informace

Praha 2020

1) Jedna z budov ve městě Zdolbunov, kde žila početná česká menšina (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 766)
2) Skladiště chmele ve městě Dubně (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 485)
3) České statky se svou výstavností odlišovali od budov ukrajinských obyvatel (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 470)
4) Pohled na budovy cukrovaru v Mizoči (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 526)

Organizátoři českého vystěhovalectví na Volyň

František Přibyl (Českoruské listy, ročník 1906, číslo 4, s. 1)

František Přibyl se narodil v roce 1838 do rodiny úředníka schwarzenberského panství. Vystudoval lesnickou školu v Bělé pod Bezdězem, pak studoval na hornické akademii v Příbrami a na technice ve Vídni. Po ukončení studií začal pracovat jako lesník u knížete Schwanzenberga. Nejdříve na Šumavě, pak v Alpách. Již v roce 1867 poprvé navštívil Volyň. Pak začal organizovat vystěhovalectví Čechů do Volyňské gubernie. Pro neshody s generálním gubernátorem a místními úřady opustil s nově příchozími českými kolonisty Volyň a usadil se v Chersonské gubernii nedaleko města Nikolajev nad Bug. Několik let žil v Černigovské gubernii. Později se rozhodl k návratu na Volyň. Ani na Volyni se natrvalo neusadil. Vrátil se zpět do Rakouska-Uherska. Zemřel v Praze v roce 1904.

Josef Olič, syn kováře Jana Oliče z Řevničova, se po vystudování stal učitelem v Žatci a Rakovníku. Do Ruska přijel spolu s otcem a sourozenci na jaře roku 1869. Krátce po svém příchodu začal s Přibylem organizovat vystěhovalectví. Za manželku si vzal dceru majitele hlinského pivovaru Marii Šmolíkovou. V pozdějších letech se podílel na organizování spolkového života v obci Hlinsk, kde vlastnil hospodářskou usedlost. Zemřel v roce 1907. Pohřben byl na českém hřbitově v Hlinsku.

Josef Olič (Národní archiv - dále jen NA, fond Svaz Čechů z Volyně, Žatec - dále jen SvČV-Žatec, inv. č. 937)

Češi na Volyni

Základní informace

Obsah

Úvodem
Kdo jsou volyňští Češi?
Proč a jak to všechno začalo?
Kdo začal?
Jak vystěhovalectví pokračovalo?
Těžké začátky, nelehké pokračování
Prostředí, do kterého Češi přišli
Souhrnné údaje o hospodářských výsledcích
Národnostní složení obyvatelstva
Školství
Náboženství
Kultura, spolkový život
Léta válečná 1914 až 1920
Léta válečná 1939 až 1945
Nacistická okupace v letech 1941 až 1944
Účast na osvobození vlasti
Snaha o reemigraci a její uskutečnění
Černobylští krajané
Spolkový život Čechů z Volyně ve vlasti
Brázda vyoraná Čechy na Volyni
Závěrem
Prameny a literatura

Příloha 1: československé hroby, pomníky a pamětní desky na Ukrajině (existující, zničené a ztracené)

Úvodem

Ve sdělovacích prostředcích se v letech 1945 až 1950 často hovořilo a psalo o Češích z Volyně především jako o vojácích 1. čs. armádního sboru v SSSR. Při návratu jejich rodin z Volyně pak v souvislosti s osídlováním pohraničí.

Od roku 1990 byl pojem volyňští Češi v našich sdělovacích prostředcích opět poměrně často uváděn v souvislosti s reemigrací našich krajanů z ohroženého území po katastrofě černobylské atomové elektrárny.

V současnosti (rok 2020) je pojem volyňští Češi používán také pro označení všech potomků Čechů, kteří se z Ukrajiny přestěhovali do České republiky po anexi Krymu Ruskou federací v roce 2014. Dostali toto označení navzdory tomu, že jejich předkové ani oni sami většinou na historickém území Volyně nežili. Pojmu se také užívá pro označení Čechů, kteří na historickém území Volyně (dnes západní Ukrajina) žijí dodnes. Mezi volyňskými Čechy usídlenými v letech 1945 až 1947 v Československu, se toto označení přenášelo na jejich potomky, kteří se na Volyni nenarodili.

Na otázku **„Kdo jsou volyňští Češi?“** by asi náhodní chodci odpovídali s rozpaky a různě. Představitelé mladší a střední generace by asi často odpověděli **„Nevím“** nebo by je zaměňovali s podkarpatskými Rusíny, s nynějšími reemigranty od Černobylu, nebo dokonce s rodáky z městečka Volyně na říčce Volyňce v jižních Čechách. Příslušníci starší generace zejména z pohraničí vědí o svých volyňských spoluobčanech více, ale jsou to informace neúplné, spíše útržkovité.

Zkušenosti tří až pěti generací Čechů, které žily ve slovanském, ale přesto cizím prostředí, stojí za zhodnocení. Provedl ho již renomovaný historik Masarykovy univerzity v Brně profesor PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc., v třídílných Dějinách volyňských Čechů. Problematikou volyňských Čechů se kromě Jaroslava Vaculíka zabývala řada dalších historiků a více než třicet laických volyňských kronikářů. Přispívá k tomu také výstava **Osudy Čechů z Volyně**, kterou realizovalo *Národní muzeum* v Praze ve spolupráci se *Sdružením Čechů z Volyně a jejich přátel*. V letech 1995 až 1997 ji prezentovali na 26 místech naší vlasti jako putovní. Díky porozumění a pomoci městského úřadu výstava v r. 2004 zakotvila v Muzeu Podbořany. Přispívají k tomu rovněž archivní fondy Svaz Čechů z Volyně Žatec a Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, deponované v Národním archivu, a také sbírkový fond Volyňští Češi, uložený v oddělení novodobých dějin Národního muzea.

Poprvé se mohli čtenáři s obsahem předkládané brožury seznámit v roce 1994, kdy byla vydána jako zvláštní číslo Zpravodaje Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. Když byla putovní výstava ***Osudy Čechů z Volyně*** natrvalo umístěna v Muzeu Podbořany**,** byla tato brožurka vydána podruhé. Potřetí byla vydána při příležitosti odhalení POMNÍKU VOLYŇSKÝM ČECHŮM, SYMBOLICKÉHO VÁLEČNÉHO HROBU v městě Rovno na Volyni. Dodejme, že

tehdy byly základní informace vydány také v ukrajinském jazyce. Třetí, aktualizované vydání bylo zároveň posledním vydáním této publikace. Čtenáři předkládané čtvrté, o nové informace doplněné vydání spatřilo světlo světa v souvislosti s druhým vydáním Historické mapy českého osídlení na Volyni.

Kdo jsou volyňští Češi?

V roce 1945 žilo v zahraničí 2 018 800[1)] Čechů a Slováků. V letech 1945 až 1950 se jich na výzvu a za pomoci vlády vrátilo do Československa 202 526[2)] ze zemí všech kontinentů.

Nejpočetnější a z hlediska národního nejzachovalejší komunitou byli Češi z Volyně, kterých se vrátilo v organizované reemigraci 33 070.[3)] Do organizované reemigrace nezahrnujeme volyňské Čechy zavlečené na otrockou práci do Německa, kteří se na Volyň po válce již nevraceli, a také příslušníky 1. čs. armádního sboru v SSSR z řad volyňských Čechů, kterých zůstalo po ukončení druhé světové války v Československu odhadem více než 7 000. Počet volyňských Čechů zavlečených na otrocké práce do nacistického Německa se odhaduje zhruba na 500 osob.

Úvodní informace jsou na titulní straně a na obr. 1:

Vnucují se tedy otázky:

— Proč, kdy, kde a jak tato poměrně velká česká komunita vznikla;
— Jaké byly její osudy v cizině a proč, kdy a kam se tito Češi do staré vlasti vrátili

Můžeme si na ně stručně odpovědět takto:

— Bývalá carská Volyňská gubernie je velká asi jako Čechy a měla společnou hranici s Rakousko-Uherskem;
— Do ní a do jejího okolí směřoval od r. 1868 vystěhovalecký proud;
— Na Volyni v roce 1939 žilo kolem 40 000 Čechů v 638 obcích;
— V roce 1944 se v rámci 1. čs. armádního sboru v SSSR probojovali do vlasti volyňští vojáci včetně více než 400 žen;
— V letech 1991 až 1993 se v rámci humanitární akce organizované vládami obou zemí vrátilo do staré vlasti 1 812 osob[4)] z oblastí, které jsou mimo historické hranice Volyňské gubernie (říkáme jim černobylští krajané);
— Na Ukrajině se v roce 1989 hlásilo k české národnosti kolem 9 000 osob[5)];
— Z tohoto počtu se 1 812 přestěhovalo do vlasti, další asi 2 000 zažádaly o vystěhování z Ukrajiny do staré vlasti[6)];
— Nezjištěný počet osob českého původu žije v ostatních částech bývalého Sovětského svazu dodnes.

Obr. 1. Úvodní informace

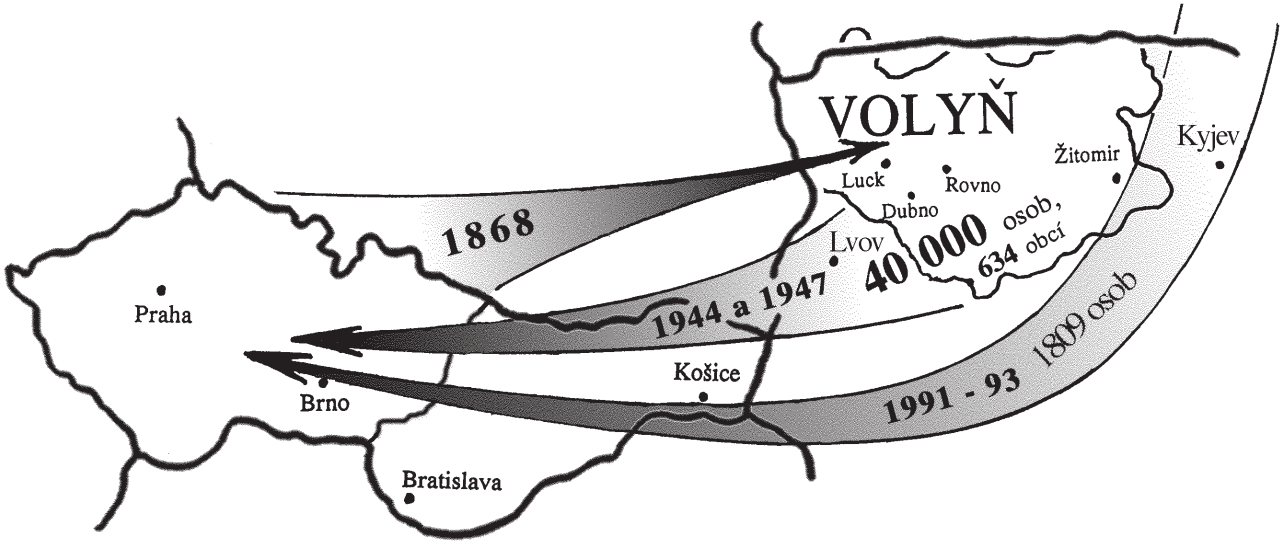

- státní hranice v letech 1945 - 1992

- historická hranice volyňské gubernie a hranice mezi Moravou a Slovenskem

Proč a jak to všechno začalo?

Co Čechy z vlasti vyhánělo?

Bezzemky vyháněla bída, drobné zemědělce nedostatek půdy, řemeslníky touha po lepším uplatnění, středně majetné snaha o lepší existenci a také germanizační tlak. Svůj význam mělo také zpustošení severovýchodních Čech prusko-rakouskou válkou v roce 1866.

Co Čechy do Ruska lákalo?

V jihozápadních guberniích carského impéria, ke kterým patřila také gubernie Volyňská, po zrušení nevolnictví v roce 1861 a po potlačení polského osvobozeneckého „lednového“ povstání v roce 1863 bylo levně na prodej mnoho lesů, orné a jiné půdy.

Hlavní příčinou nabídky a nízké ceny půdy byla neschopnost šlechticů ve změněných podmínkách své velkostatky výnosně obhospodařovat.

Carská vláda a car přistěhovalectví z Evropy podporovali; vítali zejména příliv protestantů, protože se tím v těchto pohraničních, vždy sporných oblastech posiloval nekatolický, tj. protipolský živel.

Spojené státy americké byly za oceánem, a kromě toho v důsledku občanské války přistěhovalectví značně omezily, kdežto Rusko mělo s Rakouskem-Uherskem společnou hranici, přistěhovalci tam mohli jet vlakem až do pohraniční stanice Brody nebo koňským spřežením, což trvalo nejdéle několik týdnů.

Příslušnost k české národnosti již tehdy v Rusku něco znamenala, ovšem zároveň zavazovala. Svůj význam měly i tehdejší všeslovanské a proruské sympatie mezi slovanskými národy v Rakousku-Uhersku.

Takto byly vytvořeny základní předpoklady pro přistěhovalectví Čechů do Ruska.

Kdo začal?

Těch, kdo připravovali vystěhovalectví, bylo mnoho, ale nejvýznamněji je ovlivnily tyto osobnosti: historik a politik **František Palacký** a první organizátoři emigrace **František Přibyl** s **Josefem Oličem**.

František Palacký se v roce 1867 zúčastnil v čele sedmadvacetičlenné české delegace Všeruské etnografické výstavy v Moskvě. Více než o výstavu šlo o setkání významných slovanských osobností, především ze států mimo Ruskou

říši, aby se posílily panslavistické tendence. F. Palacký jednal mimo jiné se členy vlády o možnostech imigrace Čechů do Ruska.[7)] Setkal se také s představiteli Čechů, kteří byli již několik let usídleni v Tavridské gubernii. Byl přijat carem Alexandrem II. a možná, že při této audienci byla vznesena i tato otázka.

Konkrétní organizace se však ujal bývalý správce jednoho ze schwarzenberských panství František Přibyl, narozený v Třeboni, který se při hledání zaměstnání uchytil ve Varšavě u polské zprostředkovatelské firmy a tam se seznámil s neuvěřitelně příznivými podmínkami pro nákup lesů a půdy ve Volyňské gubernii. V Čechách intenzivně agitoval přesto, že rakouská vláda tomuto vystěhovalectví nepřála. Navíc spolu s bývalým učitelem Josefem Oličem zakoupili v roce 1868 velkostatek Hlinsk v Rovenském újezdě o rozloze 1 657 hektarů. Již v roce 1868 na rozparcelovaném velkostatku hospodařilo 126 rodin, které se přistěhovaly z Čech. Tak byla založena první česká obec v rámci tzv. hospodářské nebo také zemědělské emigrace. Ještě před zahájením hospodářské emigrace byla v roce 1863 založena katolíky z Čech obec Luthardovka.

Jak vystěhovalectví pokračovalo?

Na počátku vystěhovalectví na Volyň byl inzerát, jejž několikrát v průběhu února 1868 otiskly Národní listy. Z počátku Přibyl s Oličem tuto emigraci řídili. Nakonec probíhala živelně.

Hlavní informace o postupu osídlování Čechů na Volyni jsou na obr. 2:

— V prvních letech postupovala kolonizace velmi rychle; za deset let Češi založili více než 100 obcí nebo se do nich přistěhovali, tudíž přírůstek v osídlení byl kolem deseti obcí ročně.
— V dalších dvaceti letech vznikaly nebo byly Čechy osídleny již jen dvě až tři obce ročně, a později ještě méně.
— Velké půdní plochy pro vznik obcí byly v podstatě obsazeny, přistěhovalectví ustalo.
— Později nastalo rozptylování Čechů do již existujících ukrajinských obcí, v nichž se často usídlilo jen několik rodin.

Hlavní informace o stavu českého osídlení na Volyni těsně před reemigrací v roce 1947 jsou uvedeny na obr. 3:

(Jedná se o doplněnou kopii mapy Volyně z přelomu století a údaje dle [8]):

— Území nejhustšího českého osídlení;
— Území, odkud se přestěhovali do vlasti krajané v letech 1991 až 1993 (černobylští krajané);
— Obce, ve kterých žilo více než 500 českých obyvatel;
— Rozdělení Volyně Rižským mírem v roce 1921 na polskou (západní) a sovětskou (východní) část, které trvalo od roku 1921 do roku 1939. Touto mírovou smlouvou připadlo Sovětskému svazu téměř 20 % obcí s asi 25 % volyňských Čechů.

Těsně před reemigrací v roce 1947 žili Češi na celé (západní a východní) Volyni v **638 obcích**. Z toho **109 obcí** bylo zcela českých, **152 obcí** bylo národnostně smíšených a ve zbývajících obcích byli Češi v naprosté menšině.[8]

Těžké začátky, nelehké pokračování

„Za chalupu grunt“ – to bylo heslo, které Čechy přitahovalo na Volyň. Autorem hesla byl František Přibyl.

Centrum obce Hlinsko, kterou Češi založili v roce 1868 (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 489)

Obr. 2. Postup usídlování Čechů na Volyni

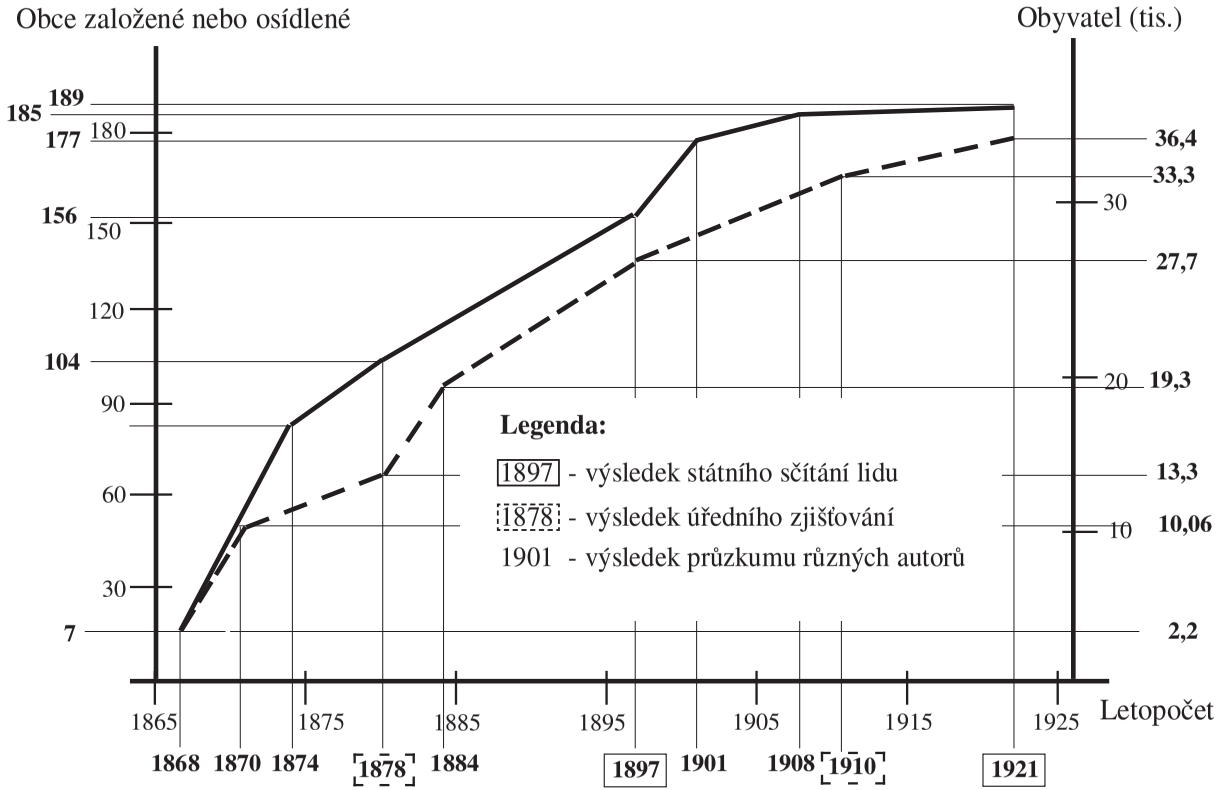

Obr. 3.

Legenda: • Huleč - české obce nad 500 obyvatel

- prostory nejhustšího českého osídlení

- prostory, odkud se do vlasti stěhovali krajané v létech 1991 - 1993

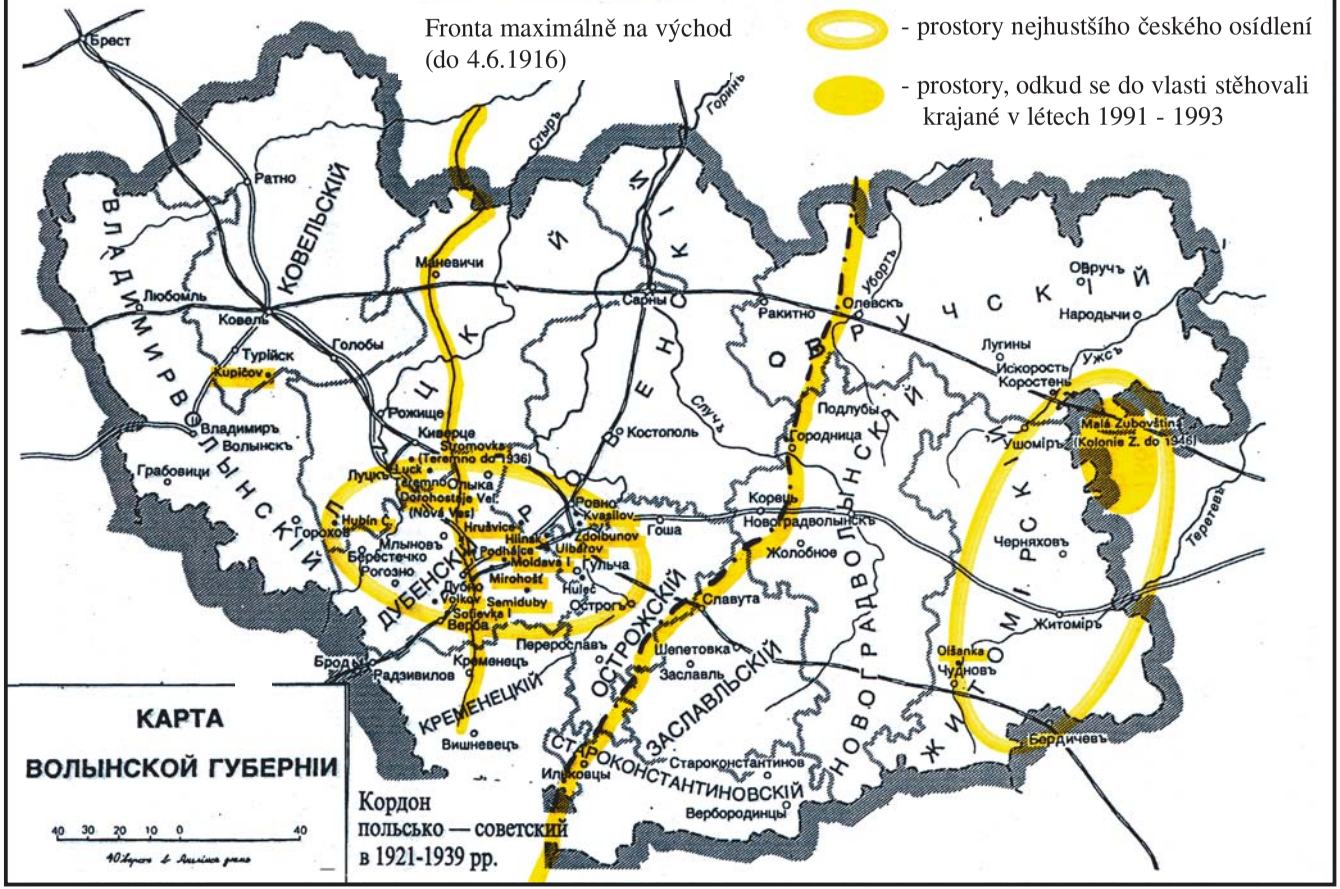

Velké a malé statky

jsou na prodej

za velmi levnou cenu.

Statky ty nalezají se v cís. Rusku, v okresu volhynském, sem mil od hranic rakouských vzdálené, a jsou při nich sdělaná a zasetá pole.

Bližší zprávu podá na frankované dopisy Frant. Přibyl, (poste rest. Tábor).

Opisy výtahů katastralních map, za jichž spravedlivou výměru se ručí, lze nahlednouti u výše jmenovaného v Horách ratibořských u Tábora.

Jitro rak. míry nejlepší pšeničné půdy stojí 30 zl. r. m.
" " " žitné půdy " 16 zl. r. m.

Obledně koupí statků těch buď v celosti nebo na díly nechť se páni koupě žádostiví (s kapitálem 4 až 10000 zl.) přihlásí u téhož. 798-1

Liebigova masitá tresť

(Extractum carnis Liebig)

Inzerát Františka Přibyla otištěný v Národních listech roku 1868, který byl prvním impulzem pro zahájení emigrace na Volyň (Národní listy, ročník 1868, č. 57 ze dne 27. 2. 1868, s. 4)

Čechy na Volyň lákaly příznivé ceny půdy, které byly několikrát nižší než v Čechách. První osadníci platili za hektar lesa 12–14 rublů, výjimečně až 25 rublů a za hektar orné půdy od 50 do 250 rublů. Kolem 10 až 15 % se platilo v hotovosti, zbytek až na čtyřicetiletý úvěr. 100 kilogramů žita stálo v průměru 1,20 ruble.

Začátky nebyly jednoduché: *„... vypravilo se nás po žních 20 rodin z okresu Polička (...) Dohromady jsme na hotovosti měli kolem 500 rublů (...) Do Brodů jsme dojeli vlakem, dál železnice nevedla koně jsme neměli (...) sjednaní povozníci nás dovezli na místo (...) pronajali jsme 255 děsjatin (279 hektarů) lesa, kde bylo jen 0,96 hektaru nezalesněné půdy. Stály tam dva malé dřevorubecké sruby (...) kolem nich jsme postavili „zemljanky“, abychom přečkali zimu. Studna tam nebyla, vodu jsme nosili přes les z říčky asi dva kilometry vzdálené (...) V zimě jsme si rozdělili díly, každý si do jara vymýtil kousek lesa a na jaře jsme se snažili „zadrápat“ kousek ječmene (...) potahy jsme pronajímali u Ukrajinců. Později jsme si společně koupili koně (...) roztrhali ho vlci... “* [13)]

(Z kroniky obce Martinovka založené v lese v roce 1871, viz *Věrná stráž*, ročník 1950, č. 39, s. 6. Autorem kroniky je Ing. Jiří Hofman)

Za pořádnou fůru obilí se mohl koupit hektar lesa. Většina nových osadníků mnoho peněz neměla, proto kupovali les, a teprve když ho vykáceli a půdu vzdělali a zušlechtili, bylo i obilí. Kolik dřiny se za touto jedinou větou skrývá!

Prvním obydlím Čechů na Volyni se staly do země zapuštěné stavby, tzv. zemljanky. Vyobrazenou zemljanku si pravděpodobně postavila rodina, která v době válečných operací v čase první světové války na Volyni přišla o veškerý svůj majetek (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 469).

Prostředí, do kterého Češi přišli

Takto vypadaly domy v ukrajinských osadách v době, kdy v tomto prostoru žili Češi. (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 288)

Na Volyni se Češi setkali s úplně odlišným prostředím, než bylo to, ve kterém se narodili a vyrůstali. Jiný byl ráz krajiny, styl života obyvatel, jejich oblečení, bydlení, způsob hospodaření, obdělávání půdy a také náboženství, zvyky, obyčeje atd. *„... přicházeli do jiného světa, udivujícího je mnoha hospodářskými a společenskými rozdíly od jejich dosavadních zkušeností (...) setkali se s patriarchálně-feudálním stupněm ekonomiky ukrajinské vesnice (...) vůbec se nepěstovaly pícniny, velmi málo brambory. Pole bylo kypřeno většinou rádlem, sklízelo se a mlátilo jen ručně. Zcela neznámou věcí bylo hnojení polí chlévskou mrvou. Primitivní stav zemědělské výroby se odrážel ve způsobu života ukrajinského rolníka a stupni jeho kulturnosti.“*
(Vaculík, J.: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948. Brno 1984, str. 15)

Sklizeň chmele na Volyni (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 513)

Češi však od samého začátku zaváděli nové zemědělské postupy a pěstování nových plodin. Nelze se divit, že jejich počínání nejdříve vyvolávalo nepochopení, až odpor místního obyvatelstva, ale postupně snahu po napodobení: „*Taras, vysloužilý jefrejtor,* [svobodník, pozn. aut.] *se rozhodl, že teď, když se prospal a pojedl, půjde před polednem pomoci své ženě, snaše a synovi na pole. „(...) cestou potkal mého pradědečka, Mašindu, který zde hospodařil již druhý rok. ‚Poslyš, Mašindo, můj synáček chce podle vašeho, avstrijského* [rakouského, pozn. aut.] *způsobu zasvi-*

nit pole hnojem! Ale pokud jsem já hospodářem, nedovolím to!' ‚Sousede, nech ho, ať to zkusí. (...) Zahoď sochu a dej si zhotovit u našeho kováře řádný pluh. Pole dobře zpracuješ a bude ti rodit jako mladá

žena.' Taras neodpověděl a odešel bez pozdravu (...) Cestou si bručel: ‚Svoloč avstrijska! Jak može jisty chlib vyroslyj na hivni?(...) Na sobakach prijichaly, a choťat nas učity (...) Na podzim se přijdu na ty tvoje brambory podívat a také k nim přičichnu! Budeš je žrát jako svině!'"
(Šimek, V.: U nás na Volyni. Sokolov 1993, str. 40)

Češi zavedli pěstování zde málo známých plodin: cukrové řepy, jetelovin, olejnatých rostlin, a zejména chmele, který byl tak kvalitní, že ho někteří překupníci z Čech prodávali ve světě jako žatecký. Pokrok přinesli v dobytkářství, sadařství, včelařství atd.

Od samého začátku Češi budovali podniky potravinářského průmyslu (pivovary, mlékárny apod.), strojní manufaktury a větší výrobny v jiných oborech (např. cementárnu, provazárnu, vápenky). České podniky se zúčastňovaly hospodářských výstav; jednotliví hospodáři se zapojovali do soutěží v pěstování zemědělských plodin a chovu zvířat. Na výstavách a soutěžích se umísťovali zpravidla na předních místech. Postupně vznikla řada českých a smíšených soukromých a družstevních obchodních podniků, zajišťujících odbyt zemědělských výrobků a prodej zemědělských strojů, zpravidla dovážených z Čech.

Souhrnné údaje o hospodářských výsledcích

Těsně před reemigrací Češi vlastnili a obdělávali několik desítek tisíc hektarů polí, z nichž odhadem kolem jedné třetiny získali zúrodňováním „neužitků", vysušováním bažin, a zejména mýcením lesů. Vlastnili asi dva tisíce hektarů lesů.

S plnou, nebo částečnou finanční účastí vybudovali a na Volyni zanechali (pokud nebyly objekty předtím zničeny)[8]:

* 16 pivovarů	* 37 velkých dílen	* 5 cukrovarů
* 32 mlékáren	* 1 cementárnu	* 113 mlýnů
* 19 větších cihelen	* nezjištěné množství řemeslnických dílen	

Půda to byla potem a krví vydobytá. Nakonec v souladu se sovětskou ústavou byla spolu s lesy a průmyslovými objekty před reemigrací, a na východní Volyni již dávno předtím, vyvlastněna bez náhrady.

Budova družstevního mlýna na Máslence (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 535)

Pivovar rodiny Linhartové v obci Mirohošt Česká (NA, Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, nezpracováno, kart. 19).

Svárovského slévárna v Českém Kvasilově (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 508)

Národnostní složení obyvatelstva

Na přelomu 19. a 20. století byl tento stav:

- 70 % Ukrajinci, téměř výhradně na venkově
- 6 % Poláci, většinou ve městech, později 15 % také na venkově („osadnici“ – zasloužilí vojáci z 1. světové války)
- 13 % Židé, téměř výhradně ve městech
- Asi 0,95 % Češi, téměř výhradně na venkově
- Zbytek Němci, Rusové a jiní

Češi si brzy zvykli na nezbytnost národnostní a náboženské tolerance – byly to spolu se seriózností nejen v jednání, ale také ve skutcích snad nejdůležitější podmínky soužití. Značná část Čechů hovorově zvládala všechny hlavní jazyky, tj. ukrajinštinu, polštinu, ruštinu. V průběhu života tří až čtyř generací v tomto mnohonárodnostním prostředí se Češi naučili hodnotit každého člověka především z **lidských hledisek**, a nikoli podle jeho příslušnosti národní, náboženské, či dokonce stranické.

V letech 1939 až 1947 se národnostní složení Volyně značně změnilo. Po připojení západní části Volyně k Sovětskému svazu sovětské úřady v letech 1940/41 vyvezly statisíce polských osadníků a státních zaměstnanců i s rodinami na Sibiř nebo do Kazachstánu. Stejný osud potkal české rodiny s těmito

Poláky spřízněné a některé bohatší rodiny. Všichni němečtí obyvatelé Volyně na základě mezivládní dohody reemigrovali v roce 1940 do Německa.
V době nacistické okupace německé represivní orgány, za přičinlivé pomoci ukrajinské policie, prakticky vyvraždily židovské obyvatelstvo. Od poloviny roku 1943 banderovci pronásledovali a vraždili zbytky Židů, organizovaným a bestiálním způsobem vyvraždili desetitisíce Poláků. Po roce 1946 zbytky Poláků a zachráněných Židů většinou reemigrovaly do Polska. Židé se snažili dostat do Izraele nebo za oceán. Na Volyň se přistěhovalo značné množství Rusů a příslušníků jiných národů Sovětského svazu.

V roce 1947 musely na Volyni zůstat české ženy, které se předtím provdaly za Ukrajince nebo za muže jiných národností (odhadem kolem 1 000 osob). Podle mezivládní dohody z 10. 7. 1946 měly totiž právo na reemigraci jen rodiny, jejichž „hlavou“ byl Čech (nebo vdova Češka) a které žily na území bývalé carské Volyňské gubernie. Z tohoto důvodu se nesměli v roce 1947 přestěhovat do vlasti mnozí Češi z okolí Volyňské gubernie, včetně několika rodin černobylských krajanů, a samozřejmě také ze vzdálenějších oblastí. Nepatrný počet českých rodin, které měly právo na reemigraci, se přestěhovat nechtěl a zůstaly v Sovětském svazu.

Školství

Budova Národního domu a obecné školy v Nivě Hubínské (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 690)

Přistěhovalci se od samého začátku i v těžkých existenčních podmínkách starali o vzdělávání mládeže. Učilo se po chalupách, zpravidla jen v zimě, v nejprostornější „seknici“, která ve vznikající obci byla. Kromě nečetných učitelů učil, kdo dovedl – písmáci, vzdělanější občané a doma hlavně maminky. Když to někdo dovedl, vyučoval po večerech ruštině i dospělé.

Carská vláda přistěhovalce přijala příznivě. Mezi úlevami danými carským výnosem bylo také právo na české školství hrazené státem. V roce 1890 působilo na Volyni 31 českých škol s celkovým počtem 1 417 žáků. Jedna česká škola tak připadala asi na 800 českých obyvatel, což byl proti jiným etnikům velmi příznivý poměr.

Uvedené příznivé podmínky skončily zrušením carských, Čechy zvýhodňujících výnosů (8. 10. 1887), rusifikací českých škol a jejich převedením na farní školy. Tento stav trval s malým zlepšením po revoluci v letech 1905–1907 až do konce carské vlády. Na postižené generaci volyňských Čechů z přelomu století se to projevilo velmi negativně. Do farních škol, pro jejich nízkou úroveň, odmítali někteří rodiče děti posílat, a jistý počet dětí zůstal negramotný.

Po roce 1921 zápas o české školství pokračoval. Ve **východní** (sovětské) části byly státní školy s českým vyučovacím jazykem. Např. v roce 1936 jich zde bylo 25, což byl proti západní (polské) části Volyně příznivý stav. Trpěly ovšem chronickým nedostatkem učebnic, a zejména kvalitních učitelů. Po několika letech však nastal zvrat. Čeští učitelé, kteří režimu ideologicky nevyhovovali, byli perzekvováni. Již v roce 1927 se konal první vykonstruovaný soudní proces se dvěma českými učiteli a v roce 1931 pak bylo neprávem tvrdě odsouzeno dalších dvanáct českých učitelů. V roce 1937 byl zakázán mateřský vyučovací jazyk ve všech menšinových školách s výjimkou židovských. Přes zákaz se čeština vyučovala soukromě. Je pozoruhodné, že generace Čechů z dvacátých a třicátých let z východní Volyně ovládá poměrně dobře češtinu **i písmem**.

V **západní** (polské) části Volyně si mohly národnostní menšiny zřizovat své školy pouze jako soukromé, protože polská vláda sice podepsala mezinárodní konvenci o národnostních menšinách, ale nedodržovala ji. S velkými překážkami se skupině nadšenců podařilo v roce 1923 získat povolení založit **Českou matici školskou** se sídlem v Lucku, která z dobrovolných darů, za mírné podpory vládních orgánů československých a symbolické podpory polských, provozovala na Volyni **třináct soukromých českých škol.** Její blahodárné působení se značně projevilo na volyňské generaci dvacátých a třicátých let. V některých státních základních školách s polským vyučovacím jazykem a absolutní většinou českých žáků se v malém počtu hodin týdně připouštěla čeština jako předmět a někde ji vyučoval učitel jiné národnosti, který češtinu ovládal jen povrchně.

Český učitel v obou částech Volyně byl nejen vzdělavatel mládeže, ale také iniciátor kulturního dění v obci, často i rádce v nejrůznějších otázkách. Na Volyni byly známy a byly v úctě celé učitelské rody. Zvláštní úctě se těšili učitelé z Čech, kteří na Volyni působili; polské orgány je často šikanovaly a vracely zpět do Československa, ve východní Volyni v době represí někteří z nich přišli o život.

Za vlastní finanční prostředky vybudovali Češi na Volyni 82 škol.[8)] Česká matice školská měla své pobočky (tzv. kola) v **69 obcích**[8)] západní části Volyně.

Náboženství

V tomto prostředí po staletí zápasily o světskou i náboženskou moc Polsko s Ruskem, tedy katolicismus s pravoslavím.

Češi proto prošli na Volyni složitým náboženským vývojem. Carským úřadům byli před stěhováním představováni jako „husité“. Zřejmě to přispělo k tomu, že ve zmíněném carském výnosu bylo Čechům dáno právo nejen si zřizovat vlastní nižší samosprávní jednotky – „volosti“, ale také jim byla dána náboženská svoboda, právo zřizovat české farnosti s českými kněžími a uspořádat si své náboženské otázky sami. Mezi přistěhovalci bylo však 65 % katolíků, zbytek tvořili reformovaní evangelíci, příslušníci jiných vyznání a občané bez vyznání. Na náboženském sjednocení se na dvou svých náboženských sněmech nedokázali dohodnout.

Baptistická modlitebna v Mirotíně (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 787)

Postupně, vlivem ideologického tlaku kombinovaného s ekonomickým (zrušení carského výnosu o úlevách českým přistěhovalcům v roce 1891, rusifikační politika vedená prokurátorem Nejsvětějšího synodu pravoslavné církve K. P. Pobědonoscevem), přijalo 75 % Čechů na Volyni pravoslavné vyznání. Zbytek byli katolíci, reformovaní evangelíci a baptisté. Tento stav zůstal až do reemigrace, přičemž ve východní části Volyně byl značný počet Čechů bez vyznání.

Většina Čechů na Volyni, snad s výjimkou některých reformovaných evangelíků, nebyla, na rozdíl od katolických Poláků a pravoslavných Ukrajinců, přehorlivými vykonavateli náboženských obřadů. Jejich zbožnost měla střídmý, neokázalý ráz.

Češi na Volyni za vlastní prostředky vybudovali a udržovali tyto církevní stavby[8]:

- 26 pravoslavných cerkví (většinou šlo o příspěvky na údržbu, protože byly postaveny před příchodem Čechů)
- 10 katolických kostelů a kaplí
- 6 evangelických chrámů
- 6 baptistických modliteben

Baptistická modlitebna v Michalovce (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 786)

Kultura a spolkový život

Pokud jde o kulturu v užším slova smyslu, byli Češi odkázáni sami na sebe. **Naprosto jednoznačně a nerozlučně byla veškerá spolková činnost a jejich kulturní projev spojen s udržováním národního uvědomění**. Navazovali na kulturní dědictví, které si vystěhovalci přinesli z Čech a do jisté míry je „konzervovali“. Dokladem toho je např. dílo Pospíšil, J., Lohvinová, V.: České písně z ukrajinské Volyně. Praha 1997.[9)]

V tomto krátkém přehledu nelze podat svědectví o nesmírně obětavé práci českých učitelů, písmáků, kapelníků, vzdělanějších nebo jen aktivnějších lidí pro zachování české kultury v každé obci či osadě. Pro stručnost nelze zde uvádět ani jména redaktorů, spisovatelů, význačnějších hudebních skladatelů či jiných šiřitelů kultury v širším rámci. Oporou v kulturní činnosti jim od začátku byly styky se starou vlastí spíše osobní než institucionální.

Po první světové válce měly styky se starou, tehdy již svobodnou vlastí větší význam pro Čechy v **západní** části Volyně. Některé totiž měly také institucionální charakter a nebyly příliš narušovány státní mocí. Ke stykům patřilo získávání knih, časopisů, hudebnin apod. nákupem a darem. Pokud někdo měl to štěstí, že v Čechách byl např. jako účastník všesokolských sletů (volyňští Češi cvičili na všech sletech po roce 1918 i v roce 1938), pak dlouho vyprávěl a měl věru vděčné posluchače. Svůj význam pro posilování národního povědomí měl také dovoz zemědělských strojů z Československa, které byly dokonalejší než stroje místní výroby.

Krajané z **východní** části Volyně měli také poměrně čilé styky se starou vlastí, ale od poloviny dvacátých let 20. století byly tyto styky omezovány, a brzy úplně zakázány.

Určitý vliv na udržení českého povědomí a kultury měly také náboženské misie katolických a evangelických duchovních ze staré vlasti, s nimiž často přicházeli i vzdělaní, národně zanícení a obětaví laici. Tyto misie ovšem přijížděly zřídka. Polské úřady jim dělaly potíže, a do východní Volyně se nedostávaly vůbec.

Může se to zdát podivné, ale velkou zásluhu na zachování české kultury, a tím i národního povědomí **měli na celé Volyni hasiči**. Oč méně bylo potřeba hasit, o to více se starali o nacvičování divadelních her, vytváření kapel, pořádání tanečních zábav či organizování posvícení, blahopřání novomanželům (tzv. „zastavování“) až po doprovod občana na poslední cestě. Na západní Volyni polské orgány považovaly české hasičské sbory za nejlepší a projevem uznání bylo i to, že náčelníkem veškerého hasičstva na Volyni byl po několik let Čech.

Aktivní spolková činnost byla záležitostí především mladých. Starší se spíše věnovali jejímu organizování. Je s podivem, kde brali chuť a čas ke kulturní činnosti, zvážíme-li, že naprostá většina volyňských Čechů byli zemědělci, kteří usilovně pracovali po celý rok s výjimkou krátkého období v zimě a přede žněmi. V mnohých českých obcích nebylo výjimkou, že dívka či jinoch již do svých osmnácti let hráli i ve třinácti až patnácti divadelních představeních.

Hasiči z Moskovštiny před hasičskou zbrojnicí (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 582)

Rodinná výchova, vyučování češtině ve školách a spolková činnost všeho druhu měly zásadní vliv na výchovu k neokázalému vlastenectví a zachování českého jazyka.

Na celé Volyni v českých obcích do roku 1939 působilo[8]:

* 28 sokolských jednot
* 103 hasičských sborů
* 107 kapel
* 32 knihoven
* 55 divadelních kroužků a bylo vybudováno kolem 70 objektů, kde se konala divadelní představení, společenské zábavy, sportovní nácviky apod.

Členové Sokola Kvasilov
(NA, SvČV-Žatec, inv. č. 610)

Léta válečná 1914 až 1920

Po vypuknutí 1. světové války již 12. srpna 1914 vyhověly carské úřady žádosti českých krajanských organizací v Rusku a povolily vytvořit českou vojenskou jednotku nazvanou **Česká družina**. Jednotka se formovala od 21. srpna 1914 z řad českých dobrovolníků s rakousko-uherským občanstvím. Na žádost českých krajanských organizací byli do České družiny od října 1915 postupně odveleni volyňští Češi, kteří byli předtím zmobilizováni do carské armády, a kromě toho se z Volyně hlásili další dobrovolníci. V československých legiích na Rusi sloužilo celkem **1 445** volyňských Čechů. Z toho více než **243** „starodružiníků" (dobrovolníci, kteří nastoupili v období od 21. srpna do 30. listopadu 1914) a přes 800 Čechů bylo z ostatních částí Ruska.[10)] Také tímto způsobem se celá menšina v Rusku zasloužila o vznik samostatného Československa. Značný byl i finanční příspěvek na protirakouský odboj jednak od bohatých krajanů, jednak z národní daně, kterou zavedli krajané od 1. 4. 1916 a jejíž vybírání bylo na Volyni řádně organizováno.

Rakousko-Uherská armáda obsadila část Volyně až po Luck a Dubno. Češi v Rakousko-Uherské armádě byli udiveni tím, že jsou zde české obce. Obě strany (Rakousko-Uhersko a Rusko) posílaly civilní obyvatelstvo do týlu. Po návratu našli obyvatelé své vesnice poničené, případně spálené. Odhadem bylo takto postiženo asi 10 % českých obcí v nejzápadnější části Volyně.

Únorová revoluce v roce 1917 byla začátkem nadějných změn, ale také začátkem střídání vlád na Volyni, kterým pokojní občané velmi trpěli. V období od začátku roku 1917 do konce roku 1920 se jich na Volyni vystřídalo osm.[8)] Podepsání mírové smlouvy v Rize v březnu 1921 ukončilo válečný stav mezi sovětským Ruskem a Polskem a byly stanoveny státní hranice. Volyň byla roz-

Volyňský Čech JUDr. Václav Vondrák (1880 Semiduby, Volyň - 1962 Chile) na začátku první světové války dal k dispozici našemu odboji místnosti ve svém domě v Kyjevě. Podílel se na organizaci České družiny a svou péčí o české a Slovenské zajatce z Rakousko-Uherské armády vytvářel předpoklady pro jejich vstup do československých legií v Rusku(archiv Ing. Alexandra Drbala)

dělena, a v důsledku toho asi čtvrtina Čechů na Volyni pak žila v Sovětském svazu (viz obr. 3). Důsledky tohoto rozdělení české volyňské komunity se na ní projevují dodnes. Češi z východní Volyně jsou skromnější, uzavřenější, opatrnější ve svých projevech a úsudcích. Po reemigraci hledali ve vlasti uplatnění spíše v námezdní činnosti, a nikoli v samostatném hospodaření nebo podnikání.

Léta válečná 1939 až 1945

Válka německo-polská, která od 1. září 1939 trvala na Volyni asi dva týdny, se české menšiny rovněž dotkla. Bolestnou ztrátu dokumentuje seznam **45** volyňských Čechů – vojáků polské armády, kteří **padli nebo zahynuli** v Německu jako zajatci, dalších **šest** později zahynulo v polských partyzánských oddílech.[10)] Hlubším zásahem byl vstup Rudé armády na území západní Ukrajiny a západního Běloruska 17. září 1939, který především znamenal násilnou kolektivizaci zemědělství, vyvlastnění podniků atd. Tyto hluboké zásahy do dosavadního života přerušila, a některé pozměnila k horšímu německá nacistická okupace, která trvala od července 1941 do začátku roku 1944.

Nacistická okupace v letech 1941 až 1944

Nacistický režim vytvořil na okupovaných územích velmi těžké životní podmínky, protože organizované zásobování obyvatelstva vlastně neexistovalo. Kromě soli, kamínků do zapalovačů a podobného zboží se naučili lidé vše dělat podomácku: vyráběli kůži na boty a podrážky, vařili mýdlo, mleli mouku na žernovech atd. Bujel černý trh a výměnný obchod. Peníze neměly cenu. Daleko horší bylo trvalé ohrožování životů a majetku od okupantů, banderovců a různých zločineckých tlup.

Český Malín zničili nacisté hroznějším způsobem než Lidice. Upálili a povraždili zde celkem **374** osob české národnosti, z toho 105 dětí do 14 let. Bezdůvodně postříleli třetinu občanů další obce Michny-Sergejevky. Přičteme-li k těmto obětem Čechy upálené zaživa a zavražděné v dalších obcích, pak celkové oběti nacistického běsnění představují více než **466** osob.[10)] Podobný osud připravili nacisté mnoha ukrajinským vesnicím, kdy navíc před nástupem vražedných komand nejdříve obec letecky bombardovali a ostřelovali.

Není zde místo k rozboru historicky daných národnostních rozporů, které na historickém území Volyně po staletí doutnaly a vybuchovaly. Nacisté tyto rozpory velmi dovedně využívali ve svůj prospěch. Ukrajinští nacionalisté, uneseni vidinou, že nacistické Německo je jejich rovnocenným spojencem a pomůže jim vytvořit samostatnou Ukrajinu, ochotně vstupovali do oddílů ukrajinské policie,

která ve službách nacistů vykonávala nejšpinavější práci: vraždila komunisty a komsomolce a pomáhala realizovat „konečné řešení židovské otázky“.

Pronásledovaní Židé hledali pomoc a záchranu u svých spoluobčanů. Nacházeli ji také u Čechů. Jsou známa jména více než **230** Židů, na jejichž záchraně se podílelo více než **70** českých rodin[10]. Riskovaly životy zachráněných i své. Sedm volyňských českých rodin obdrželo čestný titul *Chasidej umot haolam* (Spravedlivý mezi národy) a medaili od památníku *Yad Vashem* (památník Hrdinům a obětem holokaustu) v Jeruzalémě.[10] Zachránění ještě v devadesátých letech vyhledávali své zachránce, aby jim mohli poděkovat.

Ukrajinští nacionalisté však brzy poznali, že pro Německo nejsou rovnocennými spojenci, ale pouhými vykonavateli. Odešli proto z policejních služeb a vytvářeli Ukrajinskou povstaleckou armádu (běžně nazývanou UPA – banderovci). UPA v této době „bojovala“ na třech frontách: proti bolševismu, proti nacismu a za etnickou čistotu budoucí svobodné Ukrajiny. Hlásala, že Ukrajina musí být etnicky čistá jako slza. Prakticky „bojovala“ tak, že vyvražďovala zbytky Židů, zavraždila desítky tisíc pokojných polských občanů, vyhledávala a vraždila vojáky Rudé armády, kteří při postupu wehrmachtu unikli jisté smrti, a pokud si troufla, vystupovala také proti sovětským partyzánům.

UPA nebyla přátelská ani vůči Čechům. V noci i ve dne přepadávali banderovci některé české obce, rodiny na samotách a jednotlivce na cestách a vraždili nevinné lidi. Neúplné seznamy obsahují více než **375** jmen českých mužů, žen a dětí,[10] většinou bestiálně zavražděných. Češi v této době usilovali především o přežití jako menšina. Osud Židů a Poláků jim byl výstrahou. Češi se ozbrojovali, účinně své obce dlouhé měsíce střežili a bránili a ubezpečovali Ukrajince, že po válce se chtějí odstěhovat do své staré vlasti. Horší to bylo po osvobození Volyně Rudou armádou, kdy muži nastoupili do československých vojenských jednotek v SSSR. Sovětská moc přes veškerou snahu nedovedla pokojné obyvatele ochránit. Na venkově vládla jakž takž jen ve dne. V noci vládla UPA.

Již v roce 1941 založila skupinka českých odvážlivců, většinou učitelů, odbojovou organizaci, která si kladla jako hlavní cíle zabránit zničení české menšiny a připravovat muže, především morálně, ke vstupu do československých jednotek v Sovětském svazu. Organizace později přijala název Blaník, měla své buňky ve 102 českých obcích a vydávala časopis Hlasatel, který měl velký vliv na plnění jejích cílů.

Mirotínská domobrana (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 525)

Jednáním s význačnými členy vedení UPA dosáhla jistého vyjasnění stanovisek, takže tlak poněkud polevil.[8), 10)]

V roce 1943 vedení Blaníku prostřednictvím partyzánského velitele Sydora Kovpaka požádalo velení Rudé armády, aby čeští muži byli po osvobození Volyně zařazeni do československých vojenských jednotek v Sovětském svazu. Po osvobození prvních českých obcí na západní Volyni se vedení Blaníku v únoru 1944 obrátilo telegramem na hlavní velení Rudé armády se stejnou žádostí. Obě žádosti prokazatelně adresát v Moskvě obdržel. Organizace Blaník své hlavní cíle se ctí splnila. Přesto jako odbojová organizace byl Blaník uznán až v roce 1975, tj. po třiceti letech.[10)]

Účast na osvobození vlasti

Volyňští Češi bojovali v československých jednotkách na obou frontách: **na západě**, počínaje Francií, dále na Středním východě a to při obraně Tobruku v severní Africe, v čs. letectvu ve Velké Británii a v Čs. samostatné obrněné brigádě. Nejvíce jich však bojovalo **na východě**, počínaje boji u Sokolova a konče na Moravě. Kromě toho bojovali v armádách a v partyzánských oddílech sovětských a polských.

Do 1. čs. armádního sboru v SSSR nastoupili volyňští Češi na začátku roku 1944 naprosto spontánně. Podle odvodních protokolů se hlásilo více než 11 360 a přijato bylo více než **10 525** osob, z toho kolem 424 žen. To představuje **26,3 %** veškerého českého obyvatelstva Volyně. (V Německu to bylo 16 % z 62 milionů obyvatel, v SSSR kolem 6 % ze 194 milionů obyvatel. Pro srovnání: v první světové válce v Německu 19,5 % z 67,8 milionu obyvatel.)[10)]

Nastupovali otcové se svými syny nebo dcerami, starší si ubírali roky (pod 55 let) a chlapci si roky přidávali (nad 17 let).

Slovy a čísly se snadněji vyjadřují fakta, mnohem těžší je vyjádřit atmosféru doby a místa. Snad ji přiblíží slova básníkova a dále otištěný dopis žáků IV. třídy základní školy v Lucku, který laskavě poskytla z otcova archivu prof. Ing. Zoe Klusáková-Svobodová, CSc. (Dopis je součástí fotoalba žáků z Lucka, který Zoe Klusáková-Svobodová, CSc., věnovala do sbírkového fondu Volyňští Češi uloženém v Národním muzeu)

Jan Pospíšil: ***Dopis*** *(úryvek)*

Snad nejmladším byl z nich u první roty.
Všechno mu bylo velké, blůza, boty,
byl skoro dítětem. A pro to mládí,
pro dětský jeho vzhled ho měli rádi.
Bylo to kdes u Bezejmenné kóty.
(Setkání a loučení, nakladatelství Volyň. Praha 1993)

Volyňští Češi přispěli velkým množstvím **potravin** pro stravování vojáků 1. čs. armádního sboru v SSSR, finančními sbírkami na pořízení **tanků** pro 1. čs. samostatnou tankovou brigádu tohoto sboru a věnovali také potraviny koně, vozy, postroje, hudební nástroje apod.

Volyňští Češi se vždy cítili být součástí českého národa, přestože generace narozené na Volyni vlast svých rodičů a prarodičů neznaly, a zřejmě proto si ji v myslích a srdcích idealizovaly. Kulturně-vlasteneckou činností se i při dlouhém odloučení pocit sounáležitosti s národem upevňoval. To byly hlavní důvody spontánního nástupu volyňských mužů a žen k osvobození Československa. K této spontánnosti výrazně přispěla uvědomovací práce organizace Blaník také proto, že její výzvy padaly na úrodnou půdu po léta národně vzdělávanou.

Oběti z řad volyňských Čechů v bojích a v zázemí byly veliké.

Podle jmenných seznamů, uvedených v pramenu[10)]:

- V **1. čs. armádním sboru v SSSR** podle oficiálních a neoficiálních pramenů padlo, zemřelo po zranění nebo se stalo nezvěstnými **1 480** osob, z toho **3** ženy, 15 žen bylo raněných.
- **V polské a v sovětské armádě a v partyzánských oddílech** podle oficiálních a neoficiálních pramenů zahynulo **646** osob.
- V zázemí podle neoficiálních pramenů zahynulo **968** osob: **466** zavraždili nacisté, **376** banderovci a **126** zahynulo při přechodu front.

Ze 40 000 českých obyvatel Volyně **zahynulo v bojích a v zázemí více než 7,7 %**.

Dopis veliteli 1. čs. samostatné brigády v SSSR generálu Ludvíku **Svobodovi**.

My chlapci IV. tř. chceme všichni jak jeden
muž dobrovolně do Armády, jenom že....
nás maminky nechtějí pustit a slečna
učitelka říká také, že se prý musíme ještě
učit. Máme zorganizovanou četu, velitelem
naším byl Jirka Vlk, ale od té doby co mu
maminka vyprala blusu byl zdegradovan
a z podporučíka se stal zase prostým voj-
nem. Musíme si tedy zvoliti nového velitele.
Možná že tedy do Armády přijedeme trochu
později až se ještě něčemu naučíme. Slibujeme
však, že se budeme pilně učiti a cvičit aby ste s
nás měli radost až přijedeme.

Snaha o reemigraci a její uskutečnění

Po vzniku Československa se Češi nesměle a nedůsledně snažili z Volyně, kde v letech 1914 až 1920 zažili tolik zvratů a nejistoty (celkem deset změn státních útvarů a režimů), [8)] přestěhovat do své staré vlasti, protože již máme „kam a proč jít". Česká delegace z Volyně byla v květnu 1919 velmi přátelsky přijata prezidentem Československé republiky, ale vláda byla toho názoru, že reemigrace menšin ze zahraničí není možná.[11)] S ohledem na situaci ČSR po první světové válce to bylo pochopitelné.

Další snahy nepřekročily úroveň vnitrovolyňských úvah.

Údajně první oficiální žádost o reemigraci předložili volyňští vojáci v roce 1943 prezidentu Dr. E. Benešovi prostřednictvím gen. Antonína Hasala-Nižborského. Tento dokument se však v archivu prezidenta z období jeho působení v době války ve Velké Británii nenašel.

Jednání o mezivládní dohodě mezi ČSR a SSSR byla zahájena na podzim v roce 1945, ale až na žádost prezidenta Dr. E. Beneše z března 1946 adresovanou J. V. Stalinovi byla smlouva dne 10. 7. 1946 v Moskvě podepsána. **První transport vyjel z Dubna 30. 1. 1947 a celý transfer byl proveden za pouhých 109 dnů.**

V ČSR za reemigraci zodpovídalo ministerstvo práce a sociální péče a velmi vydatně mu pomáhalo ministerstvo národní obrany za trvalé pozornosti ministra gen. L. Svobody, dále ministerstvo zemědělství a další resorty a instituce.

Snahou představitelů Čechů z Volyně při jejich jednání s vládními orgány v roce 1945 bylo dosáhnout toho, aby volyňští Češi byli usídleni jako celek na Žatecku a Podbořansku. Důležitým argumentem bylo uplatnění jejich zkušeností při pěstování chmele.

Náčelník generálního štábu záměr takového soustředění volyňských Čechů z hledisek obrany státu podporoval.

Realita v roce 1947 byla však taková, že při nejlepší vůli by tento záměr nešlo uskutečnit. Navíc některé vlivné síly se snažily, aby počet volyňských Čechů v dané obci nepřesáhl určité procento obyvatel. Objektivně je nutno uznat, že větší rozptýlení přispělo k tomu, že volyňští Češi s českým národem rychleji splynuli.

Tak se z *volyňských Čechů* stali *Češi z Volyně*.

První osídlení Čechů z Volyně ve staré vlasti je na obr. 4.

Černobylští krajané

Černobylští krajané, tak jako mnozí jiní, kteří v různých částech Ukrajiny a Ruska dosud žijí, byli většinou součástí stejného vystěhovaleckého proudu a osudy měli obdobné jako Češi na východní Volyni. Obce, ze kterých nynější reemigranti převážně pocházejí, byly založeny na začátku kolonizace: **Malá Zubovština** v roce 1870 a **Malinovka** v roce 1889. Obce však leží mimo historické hranice Volyňské gubernie, a proto se mezivládní dohoda z roku 1946 na jejich obyvatele nevztahovala a oni sami příliš o výjimku nestáli. Po další desetiletí byli proto vystaveni všem nesnázím života v Sovětském svazu.

Nebyli by to Češi, kdyby si i v této situaci nedovedli poradit. Nikoli chytračením, ale poctivou prací, serióznosti, podnikavostí. Jejich kolchozy byly na Ukrajině široko daleko nejlepší. Mnozí z krajanů vynikli zejména ve vědě a technice. Tak je od roku 1991 hodnotí i naši občané v lokalitách, ve kterých se ve vlasti usídlili.

Kdyby nebylo černobylské katastrofy, nenapadlo by je žádat starou vlast o pomoc, to shodně tvrdí mladí i staří. Tehdejší vláda ČSFR, a zejména ČR, se o reemigranty z let 1991 až 1993 materiálně dobře postarala. Přímo nevděčně se k nim ovšem zachovaly ukrajinské úřady, zejména v otázce úhrady za majetek: za pěkný domek si mohl majitel koupit barevný televizor, a reemigranti z let 1992 a 1993 nedostali úhradu žádnou.

Ani v ČR nebyli černobylští krajané ušetřeni potíží a pomluv ze strany některých činitelů tehdejší vládní strany. Začalo to tím, že byli špinavou intrikou a pomluvou zataženi do „boje o vojenský výcvikový prostor Ralsko“, podruhé to bylo ve věci prodloužení čekací lhůty na udělení státního občanství a potřetí tehdy, když končila platnost mezistátní smlouvy s Ukrajinou o vzájemném poskytování důchodů svým bývalým občanům a tato nebyla včas obnovena. Je velmi potěšující, že většina sdělovacích prostředků informovala objektivně a se sympatiemi k černobylským krajanům a česká veřejnost tyto snahy vřele podporovala. Za všechny patří připomenout televizní snímek režisérky Věry Chytilové *Kde domov jejich?*, který měl zlomový vliv.

Území, z něhož se černobylští krajané stěhovali, je na obr. 1 a 2. Jejich první osídlení ve staré vlasti je na obr. 5.

Spolkový život Čechů z Volyně ve vlasti

Již v květnu v roce 1945 založili volyňští vojáci přípravný výbor organizace, ze které se brzy zformoval **Svaz Čechů z Volyně** se sídlem v Žatci.

Úkoly Svazu byly velmi rozsáhlé: napomáhat usídlení krajanů se zvláštním ohledem na vdovy a sirotky po padlých vojácích, jednání s úřady na všech úrovních, vydávání časopisu **Věrná stráž** (od 28. 10. 1946), snaha o **materiální**

Obr. 4. Prvoosídlení Čechů z Volyně ve vlasti v létech 1945 - 1947

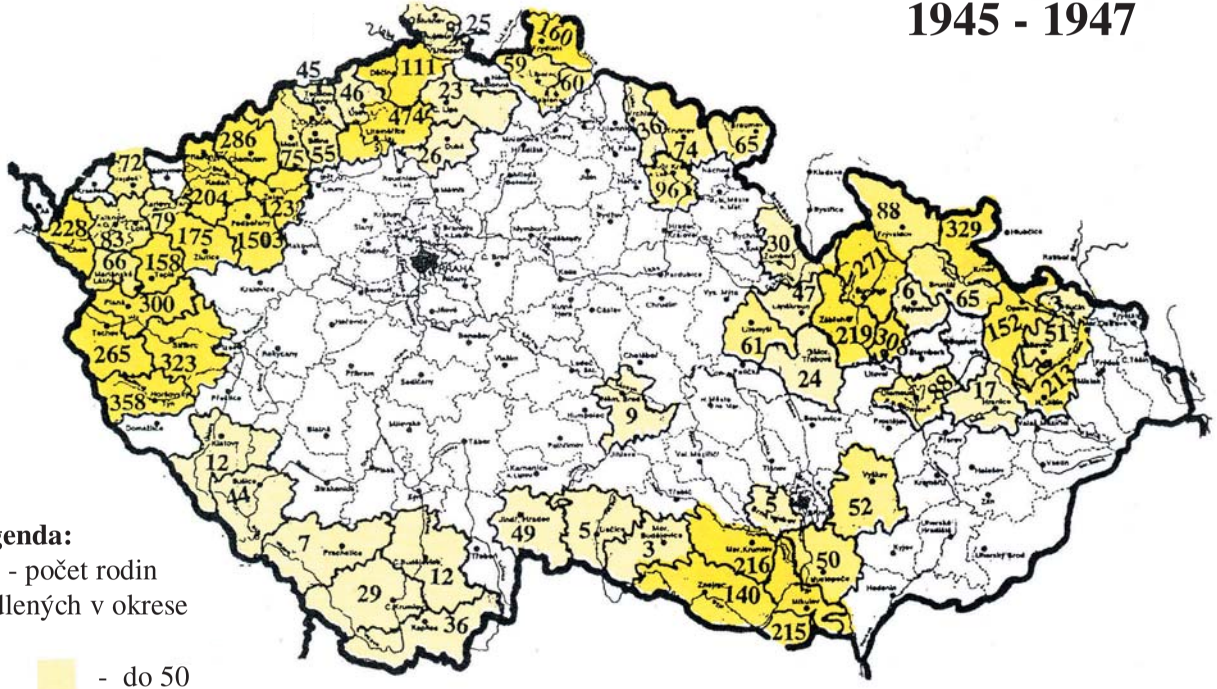

Legenda:
154 - počet rodin usídlených v okrese

- do 50
- 51 - 100
- více než 100

Celkem: 9712 rodin v 64 okresech

Obr. 5. Prvoosídlení krajanů z oblasti postižené černobylskou katastrofou, kteří repatriovali v letech 1991 - 1993

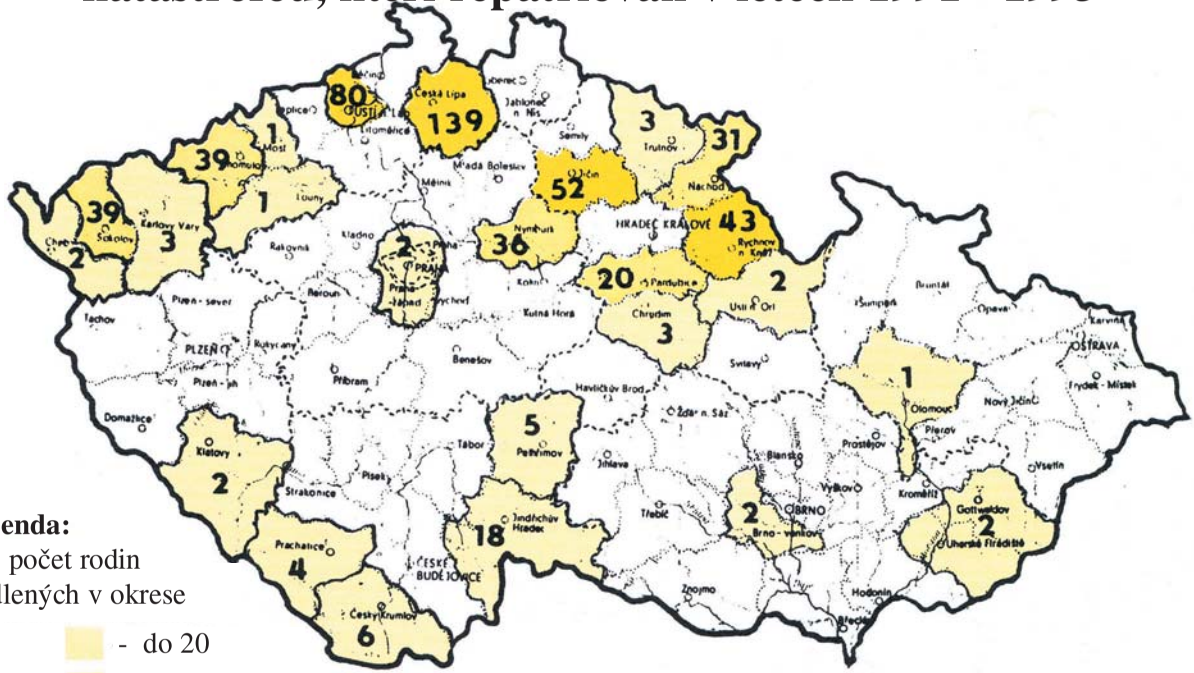

Legenda:
15 - počet rodin usídlených v okrese

- do 20
- 21 - 40
- více než 40

Celkem: 56 lokalit ve 27 okresech, 586 rodin - 1812 osob

vyrovnání za majetek zanechaný na Volyni, celkové napomáhání procesu **adaptace** v nových podmínkách. Svaz věnoval úsilí i organizaci kulturních olympiád mládeže a plnil mnohé jiné úkoly. Při Svazu působil **Kruh přátel volyňských Čechů**, který vykonal velkou práci zejména v oblasti sociální péče. Svaz své úkoly se ctí splnil, i když byl nakonec zrušen jako nežádoucí organizace.

V roce 1990 bylo založeno **Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel**. Činnost Sdružení ani v nejmenším není zaměřena na vydělování se volyňských Čechů z národa, jehož nedílnou součástí se vždy nejen cítili být, ale podle toho také jednali. Jejich potomci plně splynuli s českou společností.

Hlavní úkoly Sdružení jsou zaměřeny na zjištění a následnou prezentaci veřejnosti historických zkušeností české menšiny na Volyni. Historik Jaroslav Vaculík za podpory a pomoci některých členů Sdružení zpracoval **Dějiny volyňských Čechů** (1. díl 1997, 2. díl 1998 a třetí díl 2001). Národní muzeum spolu se Sdružením připravilo putovní výstavu **Osudy Čechů z Volyně**, dík iniciativě jednotlivců byla vydána **Historická mapa českého osídlení na Volyni** a dalších více než padesát knih s volyňskou tematikou (kromě kronik jednotlivých českých obcí na Volyni), Sdružení vydává časopis **Zpravodaj**, pořádají se setkání, besedy, sympozia. Velký kus humanitární práce odvedlo Sdružení tím, že pomáhalo černobylským krajanům při jejich adaptaci v nových podmínkách. Při Sdružení zdatně působí **Komise černobylských krajanů**, založená z iniciativy tehdejšího tajemníka Sdružení Ing. Jiřího Hofmana.

Veškerá činnost závisí jen na dobrovolnících. Celé Sdružení má příjmy pouze z členských příspěvků a darů svých členů a příznivců. Vyhlásilo i dvě velké účelové finanční sbírky: na postavení památníku na Ukrajině českomalínským mučedníkům a na pomoc postiženým povodněmi. Občas obdrží účelovou dotaci, např. od ministerstva kultury na propagaci putovní výstavy Osudy Čechů z Volyně nebo od Magistrátu hlavního města Prahy na vydání knihy Volyňští Češi v tankových bojích.[12)] Většinou ale autoři kronik obcí a dalších publikací spoléhají jen na vlastní finanční zdroje.

Brázda vyoraná Čechy na Volyni

Tato symbolická brázda je věru hodně hluboká, když se nyní, po desetiletích, nejen pamětníci, ale i mladší na Volyni vyslovují o Češích s uznáním.

Každému hromadnému zájezdu volyňských Čechů do jejich rodišť věnují nejen místní oficiální orgány, ale i prostí lidé velkou pozornost. Není to zájem jako o „bohatého strýčka z Ameriky“, ale z upřímného přesvědčení. Jen několik příkladů.

- *„Přijeli Češi, to je pro nás svátek,“* zaslechli hosté při návštěvě Volkova.

- *„Vy Češi jste učili naše předky lépe žít, ale ne všichni jsme tomu rozuměli,“* prohlásil starší Ukrajinec při improvizované besedě u kostela v Hrušvici.

- *„Má to doma hezký jako u Čechů,“* řekla s uznáním ukrajinská žena své přítelkyni o jejich společné známé, což slyšel český návštěvník Podcurkova, kterého ženy neznaly.

- *„Kde tu bydlí Češka?“* ptal se návštěvník na svoji příbuznou, která se provdala za Ukrajince a zůstala na Volyni ve velké obci Močulky. *„Kterou hledáte? Nánu, nebo Boženu? Jedna bydlí na jednom konci vesnice a druhá na druhém,“* zněla odpověď asi třicetiletého muže.

Podobných příkladů by bylo více. Toto neokázalé uznání prostých lidí platí víc než vzájemné poklepávání po ramenou dvou ministrů.

Oblastní muzea v Rovně a v Lucku na Volyni vyjádřila přání, aby putovní výstava **Osudy Čechů z Volyně** byla instalována i u nich. Některá muzea, např. v Mlynově a Boratíně, se snaží vytvořit alespoň „české koutky“, když se jim nedostává exponátů pro skutečnou expozici. Bohužel tato přání zůstávají nevyslyšena. Snaživí jednotlivci ve Sdružení mají omezené možnosti a organizace v České republice nemá kdo aktivovat.

Většina českých obcí se po vystěhování jejich obyvatel do staré vlasti po několik desetiletí příjemně odlišovala od ukrajinských. A to přesto, že usedlosti přišly o stodoly, kůlny, a často i o chlévy, které v kolchozech nepotřebovali, že někteří hospodáři neopravovali ploty, a ne všechny nynější hospodyně tak pečovaly o květinovou zahrádku jako hospodyně dřívější, že často zmizely také ovocné sady. V padesátých letech byl prý totiž zaveden poplatek z užívání ovocných stromů. Proto většina nových majitelů nechala ovocné sady vykácet.

Jan Pospíšil: ***Vesničko moje na Volyni*** *(úryvek)*

Vesničko moje na Volyni,
tak tichá, skromná ve své kráse,
když sady tvoje stříbří jíní
i máj když z květů usmívá se.

Vlast česká domovem nám bude
za širé lány Ukrajiny,
mně vzpomínka však navždy zbude
na tebe, vísko na Volyni.
(Setkání a loučení. Praha 1993)

Bohužel, situace je stále horší. V důsledku stěhování mladých lidí do měst mnohé bývalé české vesnice pustnou, a menší dokonce zanikly. Návštěvník své rodné obce Jaroslav Hons vyjádřil dojmy básní, jejíž závěr je:

Jak tohle všechno vidíme?
Zhodnotím jenom krátce.
Má ves je jasnou ukázkou
co je to sisyfovská práce.

Závěrem

Uzavřel se životní kruh jedné české menšiny, která ve slovanské, ale přesto cizí zemi zanechala hlubokou, po několik desetiletí znatelnou **stopu**.

Vytvořila ji svou pílí, podnikavostí, svědomitostí, ba i nepředstavitelnou dřinou, především však díky věrnosti odkazu svých předků a své staré **vlasti**.

Za ni šli muži i ženy, když bylo třeba, nasazovat své životy, protože nikdy nepřestali být součástí, byť odloučenou, svého **národa**.

Vrátili se, aby s ním znovu **splynuli**.

Prameny:

1) Národní archiv, fond Ministerstvo práce a sociální péče 1945–1951, karton 268.

2) Národní archiv, fond Ministerstvo práce a sociální péče, karton 336, konečná zpráva o reemigraci z 21. 3. 1950.

3) Národní archiv, fond Ministerstvo vnitra, karton 8356 a další.

4) Podle údajů Ministerstva hospodářství ČR z 20. 12. 1993.

5) Sčítání lidu v SSSR v roce 1988 – informace z tisku.

6) Vládní orgány ČR a Ukrajiny se v druhé polovině roku 1993 dohodly, že organizovaná reemigrace již nebude pokračovat, informace z tisku.

7) Kovba, Ž.: Češka emihracija na Ukrajini v druhyj polovyni XIX. – na počatku XX. storiččja. Lviv 1974. Disertační práce.

8) Hofman, J., Klicpera, J., Pelcová, V.: Historická mapa českého osídlení na Volyni. Praha 1995.

9) Pospíšil, J., Lohvinová, V.: České písně z ukrajinské Volyně. Praha 1997.

10) Hofman, J., Širc, V., Vaculík, J.: Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. Praha 2004.

11) Z protokolů schůzí první československé vlády r. 1918–1919. Praha 1974, str. 106–107.

12) Palička, Vl.: Nezaváté časem. Volyňští Češi v tankových bojích. Praha 1995.

Literatura:

Šimek, V.: U nás na Volyni. Sokolov 1993.
Vaculík, J.: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948. Brno 1984.
Vaculík, J.: Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů.
Vaculík, J.: Dějiny volyňských Čechů. I.– III. díl. Praha-Brno 1997–2001.

Poznámka ke čtvrtému vydání: Do původního textu Ing. Jiřího Hofmana jsme se snažili zasahovat co nejméně. Provedli jsme revizi textu. Doplnili jsme pouze některé nově získané informace a fotografie ze života volyňských Čechů.

Miroslav Hofman a Roman Štér

Příloha

Je zde vhodné připomenout, že Češi nežili pouze na Volyni. Události prvního a druhého československého odboje se odehrávaly také v dalších částech Ukrajiny,
kde Češi žili nebo dočasně působili. Z tohoto důvodu je v Příloze umístěn seznam československých válečných hrobů, pomníků a pamětních desek, které se podařilo do těchto dnů zjistit. Názorně tak dotvrzují to, co bylo řečeno na začátku.

Příloha

ČESKOSLOVENSKÉ HROBY, POMNÍKY A PAMĚTNÍ DESKY NA UKRAJINĚ

(existující, zničené a ztracené)

Sebral a uspořádal Ing. Alexandr Drbal

Bílá Cerkva (čes. Bílá Cerkev, pol. Biała Cerkiew, Kyjivská oblast):

- Tank na podstavci, který jako první 4. 1. 1944 vjel do města. V textu na přední desce se vzpomíná také 1. československá samostaná brigáda v SSSR. Odhalen 9. 5. 1970.
- Hromadné hroby s pomníky (jeden: sedmi padlých československých vojáků a šest rudoarmějců) v parku Slávy (architekt V. Hnězdilov). Odhalen 9. 5. 1975.
- Památník na kótě 208,4 m na počest rudoarmějců a československých vojáků. Nachází se jižně od města naproti odbočce k vesnici Hlybočka. Odhalen pravděpodobně 9. 5. 1970.

Bohemka (Vradijivský okres, Mykolajivská oblast):

- Hroby starodružiníka Františka Andrleho (*1892, †1972) a legionáře Karla Rejchrta (*1894, †1972) na vesnickém hřbitově.
- Pomník československým vojákům a rudoarmějcům padlým ve druhé světové válce (odhalen na podzim r. 1967; projekt Růžena Platonovičová-Kulhavá).

- Pomník prvním obyvatelům Bohemky (projekt A. Drbal, realizace Karel Petrák). Odhalen 22. 9. 1990.
- Pamětní deska 13 obětem hladomoru 1932–1933. Odhalena v lednu 2008.
- Husův kámen (koncepce a realizace Miloslav Jančík). Odhalen 12. 9. 2015 na počest 600. výročí upálení Mistra Jana Husa.

Bolechiv (čes. Bolechiv, Ivanofrankivská oblast): hrob českého folkloristy Václava Dundery (*1817, †1879) na starém městském hřbitově. Poloha hrobu není známa.

Boratín (do r. 1947 Český Boratín, Lucký okres, Volyňská oblast): pamětní deska českých obyvatel obce na býv. evangelickém kostele a pomník na hřbitově (projekt a realizace Josef Vlk). Odhalení 10. 8. 1997. Jako dar věnovali Anna a Josef Vlkovi z Ústí nad Labem (Česká republika).

Bratske (Pervomajsky okres, Autonomní republika Krym): pomník rudoarmějcům a československým vojákům padlým ve druhé světové válce.

Buštyno (čes. Buštino, Tjačivský okres, Zakarpatská oblast): památný kámen T. G. Masaryka. Odhalen r. 1928, v září 1939 byl uschován před příchodem maďarské okupační armády, 29. 9. 2017 byl znovuodhalen.

Buzivka (Žaškivský okres, Kyjivská oblast): památník vojáků 1. československé samostané brigády v SSSR padlých při osvobozování obce v r. 1944, za obcí.

Černivci: pomník významného českého architekta Josefa Hlávky (*1831, †1908) v areálu Feďkovyčovy univerzity (sochař A. Severyn). Odhalen r. 1937.

Čerňachiv (Kaharlycky okres, Kyjivská oblast): pomník 11. padlých československých vojáků. Odhalen 23. 5. 2014 zásluhou ukrajinského podnikatele Volodymyra Borodenka, který se tímto omluvil za účast svého otce na okupaci Československa v r. 1968.

Dobromyl' (čes. Dobromyl, Starosambirský okres, Ľvivská oblast):

- Pomník dobrého vojáka Josefa Švejka (sochař Andrij Dacko). Odhalen v den 100. výročí ukončení 1. světové války, 11. 11. 2018, zásluhou České besedy ve Lvově.
- Humoristický festival „Švejkiáda“ (pořádá se od r. 2017).

Dolynka (čes. Dolinka, Ivanyčivský okres, Volyňská oblast): památný kříž na počest založení církevní slavnosti posvícení v obci (oslavovalo se vždy první říjnovou neděli). Odhalen v r. 1938.

Domamoryč (čes. Domamoriče, Ternopilský okres, Ternopilská oblast): pět hrobů československých legionářů.

Donec'k (čes. Doněck): pomník světoznámého českého literárního hrdiny, dobrého vojáka Josefa Švejka, vedle vchodu do hotelu Praha (sochař Viktor Piskun). Odhalen v r. 1998.

Dubno (Rivnenská oblast):

- Pamětní deska věnovaná 140. výročí příchodu Čechů na Volyň (1863–2003) na budově továrny na zpracování chmele (sochař Petro Zacharov). Odhalena 12. 7. 2003 zásluhou českého spolku Stromovka Dubno.
- Pamětní deska skladatele, pedagoga a muzikanta Mečislava Kodejška (*1886, †1969) na budově hudební školy (sochař Volodymyr Kozačuk). Odhalena v r. 2006 zásluhou českého spolku Stromovka Dubno.
- Pamětní deska české volyňské básnířky Antonie Hřibovské (*1914, †2002) na budově okresní knihovny (sochař Volodymyr Kozačuk). Odhalena 25. 8. 2007 zásluhou českého spolku Stromovka Dubno.
- Pamětní deska hetmana Ukrajiny Ivana Mazepy a generálního písaře Pylypa Orlyka (čes. Filip Orlík) na stěně paláce Lubomirskich z XVIII. st. Odhalena 18. 5. 2008 v rámci 3. mezinárodní vědecké konference „Češi a Dubensko“ zásluhou českého spolku Stromovka Dubno.
- Pamětní deska účastnice druhé světové války, plukovnice ve výslužbě, laureátky Ceny Avenira Kolomijce a členky Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, Ireny Malínské-Šmidtové (*1925, †2012). Odhalena 5. 7. 2015 na budově okresní knihovny (ul. Skarbova č. 9) zásluhou českého spolku Stromovka Dubno.

Gaspra (Jaltinský okres, Autonomní republika Krym): pamětní mramorová deska na vile „Barbo“ (architekt Jan Kotěra; *1871, †1923) v parku „Čair“ na území sanatoria „Sosnovaja rošča“, potvrzující, že v l. 1904–1906 vilu vystavěl český politik Karel Kramář (*1860, †1937). Nyní deska neexistuje.

Halyč (čes. Halič, Ivanofrankivská oblast): hrob českého spisovatele Adolfa Rokyty (*1881, †23. 9. 1914), který padl v okolí města jako voják c. a k. rakousko-uherské armády za první světové války. Poloha hrobu není známa.

Hlyns’k (čes. Hlinsk, Zdolbunivský okres, Rivnenská oblast):

- Pamětní deska na počest 60. výročí příchodu Čechů na Volyň a založení české obce Hlinsk (1868) s českým a polským textem. Odhalena v r. 1928. O existenci desky nejsou informace.
- Pamětní deska na budově bývalého pivovaru „Šmolík“, založeného v r. 1871 Tomášem Šmolíkem (*?, †1925). Jednalo se o první český pivovar v carském Rusku. Odhalena v r. 2011 na počest 140. výročí založení pivovaru.
- Pamětní deska na pravoslavném chrámu Nanebevzetí Panny Marie, který byl vystavěn podle osobního přání ruského císaře Alexandra III. v r. 1892 a posvěcen v říjnu téhož roku za účasti českých pravoslavných obyvatel. Odhalena v r. 2012 na počest 120. výročí chrámu.

Horodok (čes. Horodok, Ľvivská oblast): hrob známého českého spisovatele a malíře Františka Gellnera (*1881, †1914), který byl naposledy spatřen

v okolí města 13. 9. 1914 jako voják c. a k. rakousko-uherské armády za první světové války. Poloha hrobu není známa, ale mohl být pohřben na hřbitově cca 2000 rakousko-uherských vojáků, včetně vojáků české národnosti, vedle obce Kernycja, 4 km jihovýchodně od Horodku.

Charkiv (čes. Charkov; oblastní město):

- Pamětní mramorová deska hrdiny Sovětského svazu nadporučíka Otakara Jaroše (*1912, †1943) na domě v ulici O. Jaroše (roh třídy Nauky a ul. O. Jaroše). Odhalena 7. 5. 1965 (nová deska s basreliéfem O. Jaroše byla odhalena v r. 1968).
- Pamětní mramorová deska štábu 1. československého samostatného praporu (velitel Ludvík Svoboda) na budově v ul. Šoty Rustaveliho č. 10.
- Pamětní mramorová deska českého novináře a spisovatele Julia Fučíka (*1903, †1943) v ul. Sumské č. 11. Odhalena 5. 5. 2010.

Chust (Zakarpatská oblast): pamětní mramorová deska prvního prezidenta Československa T. G. Masaryka. Odhalena 7. 3. 2018 zásluhou Klubu T. G. Masaryka v Užhorodu a Užhorodského českého spolku J. A. Komenského.

Kalynivka (býv. Cecova, Zborovský okres, Ternopilská oblast): šest hrobů 195 československých legionářů [v mohyle s ochozem 155, v hromadném hrobu 11 neznámých, v dalších 8, 4, 11, prap. Jaroslav Igor Vilímek (†23. 6. 1917) a ve Finské mohyle u obce Pohribci 3]. Úpravu Bratské mohyly ve formě legionářské zemljanky provedl člen České besedy ve Lvově a lvovský stavitel Jaroslav Houžvic podle projektu českého architekta Jaroslava Rösslera (*1886, †1964). Slavnostní odhalení se konalo v rámci Národní pouti ke Zborovu 2. července 1927.

Kerč (Autonomní republika Krym):

- Hrob významného českého a krymského archeologa, historika a ředitele muzea starožitností profesora Vladislava Vjačeslavoviče, čes. Ladislava Václava, Škorpila (*1853, †1918), rodáka z města Vysoké Mýto (okres Ústí nad Orlicí), na místním hřbitově (hrob byl ztracen). Poznámka: L. Škorpil byl bratrem archeologů profesorů Hermenegilda (Hermína) Škorpila (*1858, †1923) a Karla Škorpila (*1859, †1944), kteří působili v Bulharsku.
- Pamětní deska Ladislava Škorpila na budově bývalého muzea starožitností, kde také bydlel (na rohu ulic Samojlenko a Sovětské). Odhalena v r. 1966.

Koločava (Mižhirský okres, Zakarpatská oblast):

- Hroby čs. strážníků na území památky XVII. st. – řeckokatolického kostela sv. Ducha [Vojtěch Kubín, Oldřich Hrabal (*1. 1. 1896, †16. 5. 1921), Josef Hofman (*25. 2. 1893, †14. 1. 1924)].
- Pamětní deska českého spisovatele Ivana Olbrachta (*1882, †1952) na budově vesnického výboru.
- Školní muzeum českého spisovatele Ivana Olbrachta. Otevřeno v r. 1982.

- Pomník českého spisovatele Ivana Olbrachta (sochař Mychajlo Beleň) vedle obecně vzdělávací školy č. 1. Odhalen 25. 11. 2001.
- Busta prvního prezidenta Československa T. G. Masaryka v muzeu „Česká škola“ (2007).
- Monument „Prymyrennja – Smíření“ 52 Koločavanů padlých ve druhé světové válce – vojáků československé, sovětské a maďarské armády – jako symbol smíření. Odhalen v květnu r. 2009.

Komarivka (býv. Komorovka, Brodivský okres, Ľvivská oblast): pomník „Českým obyvatelům Komorovky“ (sochař Andrij Dacko). Odhalen 11. 12. 2005 zásluhou České besedy ve Lvově.

Korostyšiv (Žytomyrská oblast): hroby čs. legionářů.

Kozjatyn (Vinnycká oblast): hrob československého desátníka Kurta Langera z Ostravy z r. 1940.

Krasne (Kozivský okres, Ternopilská oblast): hroby čtyř československých legionářů (nedaleko od tehdejší dislokace štábu čs. brigády).

Kupyčiv (čes. Kupičov, Turijský okres, Volyňská oblast):
- Pamětní deska na býv. evangelickém kostele (nyní pravoslavný chrám Proměnění Páně). Odhalena 21. 8. 2002 zásluhou býv. českých obyvatel obce.
- Ulice Josefa Tomana (*1912, †2012), rodáka z Kupičova, českého básníka a autora více než 10 poetických sbírek, muzikanta a hudebního pedagoga, příslušníka 1. československého armádního sboru v SSSR za druhé světové války a plukovníka v.v. Pojmenována v r. 2002.

Kyjiv (čes. Kyjev, ang. Kyiv; hlavní město Ukrajiny):
- Společný hrob devíti československých vojáků na Lukjanivském hřbitově, kteří padli při osvobozování Kyjeva 5. 11. 1943. Odhalen v r. 1954.
- Společný hrob vojáků 1. československé samostatné brigády v SSSR na Svjatošynském hřbitově, kteří padli při osvobozování Kyjeva (seznam padlých je uveden na samostané desce, 7 neznámých). Odhalen v r. 1959.
- Hrob světoznámého ukrajinského archeologa Vikentije (čes. Čeněk, Vincenc Častoslav) Chvojky (*1850, †1914), rodáka ze Semína (okres Pardubice), objevitele Trypiské a Čerňachivské archeologické kultury, na Bajkovém hřbitově s ukrajinským, českým a ruským textem. Poznámka: Deska s ukrajinským a českým textem byla přidana zásluhou ukrajinsko-českého spolku Vyšehrad Kyjev v r. 2014.
- Pamětní deska ukrajinského archeologa českého původu Vikentije Chvojky na domě v ul. Ihorivské č. 9/1, kde bydlel. Odhalena r. 1967.
- Památník z červené žuly 1. československé samostatné brigády v SSSR na náměstí Valerie Marčenka (architekt L. V. Suvorov). Odhalen 4. 11. 1968.
- Pamětní deska českého spisovatele Jaroslava Haška z bílé žuly (sochař

M. Dekermedžy) na budově býv. hotelu Praha (ul. Volodymyrska č. 36). Odhalena r. 1970.

- Pamětní bronzová deska akademika Georgije (Jiřího) Suchomela (*1888, †1966), rodáka z české obce Mykolajivka ve Vinnycké oblasti, v ul. Marije Kapnist č. 8/4. Odhalena 18. 9. 1973.
- Pamětní mramorová deska ukrajinského spisovatele českého původu Vasyla Zemljaka, vl. jmenem Václav Vacek (*1923, †1977), na domě, kde bydlel, v ul. M. Kocjubynského č. 2 (sochař I. V. Makohon, architekt O. C. Tamarov). Odhalena v r. 1983.
- Pamětní deska České družiny v ul. Volodymyrské č. 36. Zhotovena podle skici plk. Ing. Jiřího Hofmana (*1923, †2011) a plk. Vladimíra Paličky (*1923, †2012). Odhalena 3. 11. 2000.
- Pamětní deska významného činitele Prvního československého odboje Vácslava Vondráka (*1880, †1962) na domě v ul. Volodymyrské č. 34, kde bydlel. Zhotovena podle skici plk. Ing. J. Hofmana a plk. Vl. Paličky. Odhalena 3. 11. 2000.
- Pomník významného ukrajinského archeologa českého původu Vikentije Chvojky v parku Trypilské kultury (architekt V. Kyslyj). Odhalen 30. 9. 2004.
- Bronzový pomník významného ukrajinského herce Hnata Jury (*1888, †1966) zachycený v roli dobrého vojáka Švejka (sochaři Oleksij Čepelyk a Volodymyr Čepelyk, architekt B. Pysarenko). Odhalen 29. 5. 2011.
- Bronzový pomník hetmana Ukrajiny Pylypa Orlyka (*1672, †1742) na náměstí na křižovatce ulic P. Orlyka a Lipské (sochař Anatolij Kušč, architekt Oleh Stukalov). Odhalen 24. 6. 2011.
- Pamětní deska na počest 100. výročí složení přísahy dobrovolníků České družiny a posvěcení jejího praporu 28. 9. 1914. Odhalena 28. 9. 2014 na vnější stěně Národní historicko-architektonické rezervace Sofie Kyjevská.
- Anotační mramorová deska českého novináře a spisovatele Julia Fučíka (*1903, †1943) na Povitroflotské třídě č. 20/1.
- Anotační mramorová deska hetmana Ukrajiny a autora první ukrajinské ústavy z roku 1710 Pylypa Orlyka v ul. Pylypa Orlyka č. 1/15. Poznámka: Pylyp Orlyk, čes. Filip Orlík, vede svůj původ od moravské větve českého panského rodu Orlíků z Laziska.
- Anotační mramorová deska Václava Havla (*1936, †2011) na domě č. 1/28 na bulváru V. Havla (jméno bylo přiděleno v rámci dekomunizace). Bulvár a deska byly odhaleny 15. 12. 2016.

Liťatyn (Berežanský okres, Ternopilská oblast): hrob legionáře a karikaturisty Jiřího Součka (†13. 12. 1917) u kostela.

Ľviv (čes. Lvov, lat. Leopolis, pol. Lwów, něm. Lemberg, ang. Lviv; oblastní město):

- Hrob českého národního buditele, básníka, dramatika, herce a režiséra Václava Jana Šimona Tháma (*1765, †kol. 1816 nebo na zač. 1817). Podle nepotvrzených zpráv byl pohřben na tehdy novém Lyčakivském hřbitově (otevřen v r. 1786) nebo byly jeho ostatky převezeny do Prahy a pohřbeny na Olšanských hřbitovech.
- Hrob významného českého a rakouského astronoma, matematika, zeměměřiče a pedagoga Františka Kodeše z Treuenhorstu (*1761, †1831), rodáka z Náchoda, na Lyčakivském hřbitově (pole č. 20).
- Hrob prvního předsedy České besedy ve Lvově, muzikanta, pedagoga, autora učebnic a ředitele ústavu pro hluchoněmé Tomáše Chocholouška (*1828, †1900), rodáka ze Sedlčan (okres Příbram), bratra známého českého spisovatele Prokopa Chocholouška (*1819, †1864), na Lyčakivském hřbitově (pole č. 53). Poznámka: Česká beseda je nejstarší existující český spolek na Ukrajině, založený 10. 2. 1867.
- Hrob vojína České družiny starodružiníka Františka Oliveriuse (*7. 12. 1893, Radnice, okres Rokycany), který byl popraven ve Lvově 1. 2. 1916 za zradu rakouské monarchie. Místo pohřbu není známo.
- Hroby dvou československých důstojníků na Lyčakivském hřbitově. Zničeny za sovětské éry v 70. letech 20. st.
- Hrob profesorky hudby Jaroslavy Lindtnerové (*12. 11. 1912, †13. 11. 1954) na Lyčakivském hřbitově (pole č. 64). Popis: Na podstavci náhrobku pod uměleckou bustou jsou uvedeny noty, znělky od básníka Vítězslava Hálka (*1835, †1874) a její mámy.
- Pomník prvního prezidenta Československa T. G. Masaryka (sochař Andrij Dacko) v ul. Tomaše Masaryka č. 9 vedle obecně vzdělávací školy I.–III. stupně č. 43. Odhalen 30. 10. 2000 zásluhou spolku Česká beseda ve Lvově.
- Pomník dobrého vojáka Josefa Švejka u Vídeňské kavárny (sochař Serhij Oleško). Odhalen 3. 6. 2002.
- Kovaná silueta dobrého vojáka Josefa Švejka (sochař Myroslav Dedyšyn) na zdi magistrátu vedle hlavního vchodu. Odhalena 13. 7. 2007.

Mala Oleksandrivka (do r. 1946 Oleksandrivka, čes. Alexandrovka, Podiľský okres, Oděská oblast): pomník československým vojákům a rudoarmějcům padlým ve druhé světové válce.

Mala Zubivščyna (Korosteňský okres, Žytomyrská oblast):
- Pomník československým vojákům a rudoarmějcům padlým ve druhé světové válce na hřbitově.
- Pamětní desky ukrajinského očního lékaře českého původu Jaromíra Pišla (*1910, †1986). Odhaleny r. 1986 na jeho rodinném domku a na nemocnici, kde pracoval; současně byla jeho jménem pojmenována ulice. Obě pamětní desky byly z polozbořených budov v r. 2018 sejmuty a převezeny do ČR.

Malyn (býv. Český Malín, Rivnenská oblast): pomník 377 českých obyvatel obce, zavražděných 13. 7. 1943 německými okupanty. Odhalen 13. 7. 1958; nový pomník byl odhalen 13. 7. 1998 (architekt Oldřich Rejchrt) zásluhou Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.

Malynivka (Malynský okres, Žytomyrská oblast): pomník československým vojákům a rudoarmějcům padlým ve druhé světové válce, na hřbitově.

Manevyči (Volyňská oblast): hrob legionáře Petra Horáka (†27. 8. 1916) na hřbitově u kostela.

Mukačevo (Zakarpatská oblast):

- Pamětní deska učitele národů Jana Amose Komenského na budově Humanitárně-pedagogické vysoké školy (ul. J. A. Komens'koho č. 59) Mukačevské státní univerzity. Odhalena 28. 3. 2017 zásluhou Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě a Pardubického kraje ČR.
- Pamětní deska prvního prezidenta Československa T. G. Masaryka. Odhalena 25. 5. 2019 na budově Mukačevského agrárního lycea (ul. Tomaš Masaryka č. 32) zásluhou Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě, Užhorodského spolku české kultury J. A. Komenského a nadace „Vize".

Mykolajiv (oblastní město):

- Symbolický hrob Němců, Maďarů, Poláků a Čechoslováků na místním hřbitově, kteří za druhé světové války zemřeli ve městě na následky zranění.
- Hrob významného houslového virtuosa, dirigenta, skladatele, pedagoga a ředitele Mykolajivského hudebního učiliště Josypa Josypovyče Karbuľky, čes. Josefa Karbulky (*1866, †1920), rodáka z Prahy, na starém hřbitově.
- Hrob Ernesta Francovyče Kužely (*1890, †1934), rodáka z Kutné Hory, účastníka občanské války v SSSR a ředitele místních loděnic na starém hřbitově.

Mykolajivka (býv. Holendry, Kozjatynský okres, Vinnycká oblast):

- Pomník 66 československým vojákům a rudoarmějcům padlým ve druhé světové válce.
- Pamětní mramorová deska ukrajinského spisovatele českého původu Vasyla Zemljaka (*1923, †1977), místního rodáka, na domě, kde bydlel v letech 1932–1944.
- Pamětní mramorová deska ukrajinského spisovatele českého původu Vasyla Zemljaka na budově obecně vzdělávací školy I.–III. stupně, kde studoval a která od r. 2014 nese jeho jméno. Odhalena 23. 4. 2018.

Myrohošča, také **Myrohošča První** (čes. Mirohošča, Dubenský okres, Rivnenská oblast): pamětní deska na počest 150. výročí přesídlení Čechů na Volyň. Odhalena 5. 7. 2015 zásluhou jejích bývalých českých obyvatel – členů Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel a českého spolku Stromovka Dubno.

Myrotyn (čes. Mirotín, Zdolbunivskyj okres, Rivnenská oblast): pamětní deska

na počest 70. výročí reemigrace volyňských Čechů do Československa a 115. výročí založení obce Český Mirotín. Odhalena 16. 9. 2017 z iniciativy Lubomíra Sazečka a za podpory ZS Exulant (Praha).

Mychajlivka (čes. Michalovka, nyní Rivnenský okres, Rivnenská oblast): pamětní deska českých obyvatel obce na býv. evangelickém kostele (architekt Oldřich Rejchrt). Odhalena 16. 5. 1998 zásluhou Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.

Mychajlo-Oleksandrivka (Berezivský okres, Odeská oblast): pomník padlých ve druhé světové válce. Na pomníku jsou uvedena také jména československých vojáků, rudoarmějců a partyzánů ze sousední české obce Veselynivky (Josef Manek, Pavel Provazník, Miloslav Šepetenko, Edvard Zlatník, Miloslav Jelínek, Alexandr Chalajim a Vladimír Chalajim).

Nova Čortorija (čes. Nova Čartorija, Polonský okres, Chmeľnycká oblast): pomník legionářů 2. československého střeleckého pluku Jiřího z Poděbrad padlých u Zborova (sochař Jan Čermák). Odhalen 6.–7. 10. 1917.

Novhorodkivka (do 1946 Čechohrad, Melitopolský okres, Zaporižská oblast):

- Pomník československých vojáků a rudoarmějců padlých ve druhé světové válce.
- Památník obětí hladomoru 1932–1933. Odhalen 23. 11. 2018 na počest 85. výročí hladomoru.

Novosamarka (byv. Sophienthal, čes. Sofintal, Okňanský okres, Oděská oblast): pomník rudoarmějců a československých vojáků padlých ve druhé světové válce.

Oděsa (oblastní město):

- Hrob Jana Pavlíka, občana ČSR a partyzána, který bojoval a padl v katakombách (1944) a byl pohřben v „aleji Slavy“ u pomníku neznámého námořníka v Centrálním parku kultury a odpočinku Tarase Ševčenka. Odhalen 9. 5. 1960.
- Hrob významného českého a ukrajinského dirigenta Josefa Přibíka (*1855, †1937), rodáka ze Svaté Hory (okres Příbram), na Druhém křesťanském hřbitově (hrob se dochoval).
- Pamětní mramorová deska významného českého básníka Svatopluka Čecha (*1846, †1908), rodáka z Ostředku (okres Benešov), na domě na Soborném náměstí č. 4, kde bydlel při návštěvě města v r. 1874. Odhalena 27. 7. 1971.
- Pamětní mramorová deska ukrajinského architekta českého původu Mojžíše Zámečka (*1880, †1958), rodáka ze Sankt-Petěrburgu (Ruská federace) v ul. Deribasivské č. 10.
- Pamětní deska významného českého a ukrajinského dirigenta Josefa Přibíka na domě v uličce Majakovského č. 6 (sochař Mykola Chudolej), kde bydlel s manželkou. Odhalena 17. 12. 2004 zásluhou spolku Česká rodina v Oděse.
- Bronzový minipomník dobrého vojáka Josefa Švejka „s českým knedlíkem“

(sochař Mychajlo Kolodko). Odhalen 3. 10. 2019 uvnitř známé pivní restaurace Gambrinus v ul. Deribasivské č. 31 zásluhou člena Mezinárodní společnosti Jaroslava Haška Kamila Haince z města Kralupy nad Vltavou.

Oleksandrivka (čes. Alexandrovka, Krasnogvardijský okres, Autonomní republika Krym): pamětní kámen na počest 150. výročí založení obce. Odhalen 28. 7. 2013.

Ostašivci (čes. Ostašovice, Zborovský okres, Ternopilská oblast): hroby legionářů.

Ostrožany (Žaškivský okres, Čerkaska oblast): společný hrob s pomníkem rudoarmějců a 23 československých vojáků padlých ve druhé světové válce.

Ovruč (Žytomyrská oblast):

- Památník na místě, kde padl kapitán Ján Nálepka (*1912, †16. 11. 1943).
- Hrob kapitána Jána Nálepky v parku (později přenesen do m. Žytomyru, pak do společného hrobu ve m. Sadhora, nyní Černivci).
- Pomník kapitána Jána Nálepky a jiných padlých slovenských vojáků v parku (ul. Ivana Franka č. 8). Odhalen v r. 1963.
- Busta Jána Nálepky před budovou obecně vzdělávací školy č. 1 (ul. I. Franka č. 33), kde od r. 1988 působí jeho muzeum.
- Pomník 102 padlých vojáků slovenské divize zabezpečení v parku. Odhalen 15. 11. 2012.

Ozerna (Zborovský okres, Ternopilská oblast):

- Hroby 22 československých legionářů.
- Pomník československých legionářů padlých v bitvě u Zborova 2. 7. 1917, na místním hřbitově. Odhalen 2. 7. 2012 zásluhou Ministerstva obrany ČR.

Poltava (oblastní město): hrob významného ukrajinského klavíristy, zpěváka, muzikologa, skladatele a folkloristy českého původu Aloise (Vjačeslavoviče) Jedličky (*1821, †1894), rodáka z obce Kukleny (dnes součást m. Hradec Králové) na starém hřbitově (hrob byl ztracen).

Rachiv (čes. Rachov, Zakarpatská oblast): pamětní deska prvního prezidenta Československa T. G. Masaryka. Odhalena 28. 10. 2010 zásluhou Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě.

Remčici (čes. Remčice, Sarnenský okres, Rivnenská oblast): hroby legionářů na hřbitově u pravoslavného chrámu, mj. Bohuslava Albrechta (*1894, †1917), rodáka z Českého Boratína.

Rivne (čes. Rovno, pol. Równe; oblastní město):

- Pomník volyňských Čechů na křižovatce ulic Soborné a Dubenské, kteří padli ve městě za druhé světové války (architekt L. Zakrevs'kyj). Odhalen 9. 5. 2007 zásluhou Československé obce legionářské (Jiří Hofman) a Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Pamětní deska na budově bývalé školy České matice školské na Volyni

(ul. Dorošenka č. 4). Odhalena 29. 8. 2018 zásluhou českého spolku Stromovka Dubno.

Sadhora (od r. 1965 součást m. Černivci):

- Společný hrob neznámého počtu československých legionářů, společný hrob 24 československých vojáků, kapitána Jána Nálepky a hrob plk. G. Krátkého.
- Památník vojáků 1. československého armádního sboru v SSSR 1941–1945 (sochař D. Horškovs'kyj, architekti B. Derkač a S. Dopir) v ulici Alessandri Vasile č. 44–46. Odhalen v r. 1985.

Sambir (čes. Sambor, Ľvivska oblast): hrob sochaře Bohuše Laudy (*1883, †1918), který za první světové války dělal hrobaře na rakousko-uherských vojenských hřbitovech a zemřel na španělskou chřipku.

Semyduby (čes. Semiduby, Dubenský okres, Rivnenská oblast): pamětní mramorová deska významného činitele prvního československého odboje v Ruském císařství, místního rodáka, JUDr. Vácslava Vondráka (*1880, †1962), na budově Semidubského agrárního lycea. Odhalena 18. 5. 2008 zásluhou českého spolku Stromovka Dubno.

Skelivka (do r. 1945 Felsztyn, Starosambirský okres, Ľvivská oblast): pomník dobrého vojáka Josefa Švejka (sochař Andrij Dacko). Odhalen 17. 11. 2007 zásluhou spolku Česká beseda ve Lvově.

Sofijivka (čes. Sofijevka, nyní Sofijivka Perša, Dubenský okres, Rivnenská oblast):

- Pamětní deska na budově bývalé české školy, která je věnována „přesídlení Čechů na Volyň a jejich pobytu v obci Sofijivka v letech 1899–1947“ (sochař Mykola Tymčak). Odhalena 12. 7. 2007 na náklady bývalých českých obyvatel Sofijivky a zásluhou českého spolku Stromovka Dubno.
- Pamětní deska na budově bývalé české školy (vystavěna r. 1904), věnovaná jejímu 100. výročí. Odhalena v r. 2008 zásluhou českého spolku Stromovka Dubno.

Sokolove (čes. Sokolovo, Zmijivský okres, Charkivská oblast):

- Memoriál s monumentem a společným hrobem npor. Otakara Jaroše a 120 československých vojáků (odhalen 6. 10. 1964).
- Monument „Bratrství“ (autoři A. Vengerov a M. Dzjuba). Odhalen 9. 5. 1972 u domu Kultury.

Straklov Český (Strakliv Čes'kyj, od r. 1949 Strakliv Druhyj, od 30. 12. 1977 součást města Dubno, Rivnenská oblast):

- Monument na počest 50. výročí příchodu Čechů na Volyň (1918).
- Monument na počest 50. výročí založení české obce Straklov (1926).
- Památný kříž českých obyvatel obce padlých ve druhé světové válce, na hřbitově.

Svaljava (Zakarpatská oblast): busta prvního prezidenta Československa T. G. Masaryka (sochař Mychajlo Kolodko), která byla odhalena 24. 9. 2011 na nádvoří obecně vzdělávací školy I.–III. stupně č. 1. Současně, podle usnesení č. 2/22 městské rady Svaljavy ze dne 16. 12. 2010, byl obnoven historický nápis na budově školy „MASARYKOVA ŠKOLA – ШКОЛА МАСАРИКА“.

P***oznámka:*** Škola byla vystavěna na náklady T. G. Masaryka a otevřena 28. 10. 1932.

Svitanok (Nižynský okres, Černihivska oblast): hromadný hrob 54 vojáků 1. československé samostatné brigády v SSSR, kteří zahynuli při německém bombardování železniční stanice Jachnivka (čes. Jachnovka) v noci z 12. na 13. října 1943 (pohřbeni 14. 10. 1943). Hrob byl uspořádán teprve v r. 1963.

Škliň II-ha (byv. Vilhemovka, Horochivský okres, Volyňská oblast): pomník ruských vojáků padlých za první světové války (mezi nimi byli i krajané).

Ternopiľ (oblastní město): hroby šesti legionářů, včetně praporčíka a sochaře Františka Vojtěcha Holuba (*1888, †po 2. 7. 1917).

Trosťanec' (Berežanský okres, Ternopilská oblast): hrob československého legionáře Bronislava Hronka (†22. 11. 1916).

Trypillja (Obuchivský okres, Kyjivská oblast): pomník ukrajinského archeologa českého původu Vikentija Chvojky (1996).

Užhorod (oblastní město):

- Bronzový pomník prvního prezidenta Československa T. G. Masaryka (odhalen r. 1928, sochařka Olena Mondičová). Před maďarskou okupací byl pomník demontován, převezen na Slovensko a zakopán na dvorku jedné továrny. Za komunistického Československa byl vypátrán bezpečnostní službou a roztaven
- Pomník zakladatele tělocvičné jednoty Sokol Miroslava Tyrše. Odhalen v r. 1932, demontován maďarskými okupanty v r. 1938.
- Pomník prvního prezidenta Československa T. G. Masaryka (sochař Josef Vajce). Odhalen 28. 3. 2002 zásluhou Československého ústavu zahraničního (Praha) a Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě.
- Pamětní deska vojáků 1. československého armádního sboru v SSSR ze Zakarpatska. Odhalena 5. 10. 2003 zásluhou Československé obce legionářské (Jiří Hofman).
- Pomník českého svatého Jana Nepomuckého, patrona Užhorodu, v ul. Tyché (sochař Mychajlo Kolodko). Odhalen 24. 4. 2011. Poznámka: První pomník byl instalován ještě v r. 1781, ale zničen po r. 1945 sovětskou vládou.
- Bronzový minipomník dobrého vojáka Josefa Švejka „s českým knedlíkem“ (sochař Mychajlo Kolodko). Odhalen na Kyjevském nábřeží řeky Už 8. 7. 2012.

Vasyľkiv (Kyjivska oblast):

- Hromadný hrob rudoarmějců a československých vojáků v ul. Soborna č. 63, kteří padli v r. 1943 během osvobozování města. Opravován v letech 1946 a 1957.
- Pamětní deska v ul. Ševčenka č. 4, kde byl 8.–12. 12. 1943 dislokován štáb 1. československé samostatné brigády v SSSR (velitel Ludvík Svoboda). Odhalena v r. 1975, avšak později byla sovětskou vládou zničena.

Velyka Doč (Borzňanský okres, Černihivská oblast): společný hrob československých legionářů, kteří padli v bitvě u Bachmače 8.–13. 3. 1918. Nový pomník a deska na hrobě byly odhaleny 16. 10. 2002 zásluhou Československé obce legionářské (Jiří Hofman).

Velykyj Bereznyj (Zakarpatská oblast): pamětní deska prvního prezidenta Československa T. G. Masaryka. Odhalena 19. 5. 2011 zásluhou Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě. Poznámka. V r. 1935 byl v obci odhalen pomník T. G. Masaryka, ale za maďarské okupace byl zničen.

Velykyj Hlybočok (Ternopilský okres, Ternopilská oblast): hrob četaře aspiranta československé armády Dr. Vítězslava Grünbauma (†15. 9. 1939).

Veselynivka (dříve Sirotinka, Čechoslavie, amota Čechy, znovu Sirotinka a od r. 1950 dosud současný název; Berezivský okres, Oděská oblast): pamětní kámen prvních obyvatel Veselynivky a padlých v první a druhé světové válce. Odhalen 31. 8. 2008 zásluhou místního českého evangelického sboru a Českobratrské církve evangelické.

Viľšanka (čes. Olšanka, Čudnivský okres, Žytomyrská oblast): pamětní deska významného ukrajinského slavisty, bohemisty a pedagoga českého původu Jevhena Rychlika (*1888, †1937), čes. Evžena Rychlíka, místního rodáka, na budově obecně vzdělávací školy I.–III. stupně. Odhalena 16. 12. 2018 zásluhou krajanského spolku „Čechy Viľšanky“.

Volkovyji (čes. Volkov, Demydivský okres, Rivnenská oblast):

- Busta Vjačeslava, čes. Václava, Zofa (*1889, †1937), místního rodáka, vysokého činitele komunistické strany (bolševiků) a prvního „namorsi“ (admirála) válečného námořnictva SSSR, posléze perzekvovaného, na nádvoří obecně vzdělávací školy I.–III. stupně. Odhalena v r. 1988, ale v r. 2017 v rámci dekomunizace demontovaná.
- Pomník rudoarmějců a československých vojáků padlých ve druhé světové válce.

Volosivka (Zborovský okres, Ternopilská oblast): v neoznačených hrobech 12 čs. legionářů.

Vovkiv (čes. Volkov, Pustomytivský okres, Ľvivska oblast): kámen slovanské vzájemnosti, věnovaný českému etnologovi-ukrajinistovi a členovi České besedy ve Lvově (od r. 1882) Františku Řehořovi (*1857, †1899), rodákovi

ze Stežer (okres Hradec Králové), který žil s rodiči na statku Hrabnyk vedle obce Vovkiv (1877–1890). Odhalen 8. 6. 1990 v rámci Mezinárodního vědeckého sympozia „Z dějin ukrajinsko-česko-slovenských kulturních vztahů“ (7.–9. 6. 1990). Poznámka: F. Řehoř je pohřben na Olšanských hřbitovech (hřbitov 4, odd. 9, hrob č. 12).

Vyšehrad (Makarivský okres, Kyjivská oblast): pamětní kříž krajanů zahynuvších v dobách komunistických perzekuci a padlých ve druhé světové válce. Odhalen 9. 5. 1995 zásluhou ukrajinsko-českého spolku Vyšehrad Kyjev.

Vyšnja (čes. Beňková Višňa, pol. Beńkowa Wisznia; Horodocký okres, Ľvivská oblast): hrob známého českého malíře, grafika a učitele malování Josefa Svobody (*?, †kol. r. 1885) na místním hřbitově. Přesná data narození a úmrtí a přesnou polohu hrobu se zjistit nepodařilo.

Vynnycja (čes. Vinnice; oblastní město): busta významného ukrajinského spisovatele českého původu Vasyla Zemljaka v aleji významných rodáků.

Žytomyr (čes. Žitomir; oblastní město):

- Pamětní mramorová deska ukrajinského spisovatele českého původu Vasyla Zemljaka (sochař I. T. Marčus). Odhalena r. 1983.
- Pamětní deska Volyňské (české) tělocvičné jednoty Sokol na budově Přírodovědecké fakulty Žytomyrské státní univerzity Ivana Franka (ul. Puškinska 42). Odhalena 4. 11. 2015 zásluhou Žytomyrské společnosti volyňských Čechů.
- Pamětní kříž obětí politických represí ve 30. letech, včetně 77 místních Čechů zastřelených stalinskýmy katy 28. 9. 1938 (Putjatinská ulička, starý židovský hřbitov). Podle místního historika Georgije Machorina bylo v průběhu dvou let zastřeleno kolem 800 Čechů. Odhalen v r. 1990. Deska s českým a ukrajinským textem zleva od kříže byla přidána v r. 2014 zásluhou Žytomyrské společnosti volyňských Čechů.
- Ulice Jevhena Rychlika, čes. Evžena Rychlíka, rodáka z obce Viľšanka (čes. Olšanka), významného ukrajinského slavisty českého původu, který zahynul v gulagu (SSSR). Pojmenována 16. 2. 2016.

Poznámka: Za první a druhé světové války padlo v cizině kolem 180 000 československých vojáků, včetně českých vojáků z Ukrajiny.

Hroby, pomníky a desky volyňských (ukrajinských) Čechů mimo Ukrajinu

Brno (Jihomoravský kraj): deska Jana Volfa (*1883, †1919), člena Českého komitétu pro pomoc obětem války a Společnosti Jana Amose Komenského

v Kyjevě a účastníka prvního československého odboje, který byl popraven Rudou armádou jako rukojmí. Odhalena 28. 10. 1924 v ul. Kotlářské č. 9/1 zásluhou Sdružení Čechů a Slováků z Ruska.

Komňa / Starý Hrozenkov (okr. Uherské Hradiště, Zlínský kraj): pomník letecké havárie 23. 10. 1957 nedaleko kamenolomu Rasová, při které zahynul velitel 4. střeleckého sboru ČSLA, držitel dvou Čs. válečných křížů 1939, Čs. medaile „Za chrabrost před nepřítelem“, Čs. medaile „Za zásluhy“ a sovětského „Řádu Velké vlastenecké války“, generálmajor Emil Cilc (*22. 12. 1921), rodák z obce Huleč Česká na Volyni (od r. 1947 Hiľča Perša, Zdolbunivský okres, Rivnenská oblast, Ukrajina). Za druhé světové války bojoval v ilegální odbojové organizaci volyňských Čechů „Blaník“ a v 1. čs. armádním sboru v SSSR.

Liběšice (okres Louny, Ústecký kraj): pomník „Padlým hrdinům Obec Kvasilov 1939–1945“ v parčíku u kostela sv. Martina, u křižovatky silnice z Žatce na Tchořice. Odhalen v r. 1947.

Nový Malín (do r. 1947 Frankštát; okres Šumperk): pomník občanům Českého Malína na Volyni (za kostelem v parku) – „Památce 374 obětí Českého Malína upálených fašisty 13. 7. 1943“. Odhalen v červenci 1973 (autor Jiří Vočka z Hrabenova). Zařazen do Centrální evidence válečných hrobů (CZE-7111-29581).

Oráčov (okres Rakovník, Středočeský kraj): pamětní deska z černé žuly manželů Jana a Anny Jelínkových na stěně evangelického kostela (čp. 82). Odhalena 18. 5. 2019 zásluhou ZS Exulant.

Praha (Hlavní město České republiky):

- Hrob významného rakouského a českého matematika, fyzika a astronoma, profesora Jakuba Filipa Kulika (*1793, †1863), rodáka ze Lvova, na Vyšehradském hřbitově.
- Hrob významného českého operního zpěváka – basisty Eduarda Hakena (*1910, †1996), rodáka z obce Šklíň ve Volyňské oblasti (Ukrajina), na Vyšehradském hřbitově. V Národním divadle v Praze byla odhalena jeho busta (2000).
- Hrob významného českého klavírního virtuosa, skladatele a pedagoga Viléma Kurze (*1872, †1945) na Vyšehradském hřbitově, který působil jako profesor konzervatoře ve Lvově (1898–1919), založil Lvovskou klavírní školu a byl členem České besedy (1900–1919).
- Hrob významného českého inženýra, podnikatele, spoluzakladatele a spolumajitele známé „Kyjevské strojírenské továrny Greter, Křivánek a K°“ a. s. (zal. r. 1882; pod různými názvy existuje dosud) Josefa Křivánka (*1857, †1910), rodáka z Hořovic (okres Beroun), na Vinohradském hřbitově (odd. 30).

- Deska Jindřicha Jindříška (*1857, †1924), účastníka prvního československého odboje, předsedy Českého komitétu pro pomoc obětem války a Společnosti Jana Amose Komenského v Kyjevě, v ul. Václava Švandy ze Semčic 754/15 v Praze Smíchově. Odhalena 25. 4. 1926 zásluhou Sdružení Čechů a Slováků z Ruska. Při terénním výzkumu 24. 4. 2002 nebyla objevena.

Santiago de Chile (hlavní město Chilské republiky): hroby významného činitele prvního československého odboje v carském Rusku, jednoho z hlavních zakladatelů České družiny, volyňského Čecha JUDr. Vácslava Vondráka (*1880, †1962) a jeho manželky Žofie (*1884, †1957) na hřbitově v městském okrese Puente Alto. Hrob objevil v r. 2016 konzul ČR v Chile RNDr. Adam Piňos s manželkou.

Uničov (Olomoucký kraj): pomník padlých volyňských Čechů (sochař Karel Lenhart). Odhalen v r. 1950. Zařazen do evidence kulturních památek ČR (Rejst. číslo ÚSKP 40420/8-2007).

Warszawa (hlavní město Polské republiky): vysazen pamětní strom a postaven pamětní kámen rodákovi ze Zelowa, českému evangelickému faráři Janu Jelínkovi (*1912, †2009) z obce Kupičov (nyní Volyňská oblast, Ukrajina) v zahradě Spravedlivých ve Varšavě Muranově. Tímto byl uctěn za odvahu bránit lidskou důstojnost a pomáhat pronásledovaným za druhé světové války. Slavnost se konala 5. 6. 2017.

Žatec (Ústecký kraj):

- Pomník malínským mučedníkům u kostela sv. Jakuba. Odhalen v r. 1947 zásluhou zahraničních čs. vojáků.
- Pomník 569 obětí z Českého Malína na Volyni u hřbitova. Odhalen 13. 7. 1958.
- Hrob generálmajora ČSLA Emila Cilce (*1921, †1957), rodáka z obce Huleč Česká na Volyni, na hřbitově.
- Pamětní deska na stěně nádraží na počest 70. výročí návratu volyňských Čechů do vlasti. Odhalena 15. 7. 2017 zásluhou Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.

Prameny:

ČECHY V UKRAJINI. Korotkyj biografičnyj slovnyk-dovidnyk: [Češi v Ukrajině. Stručný biografický slovník – příručka / Sest. Alexandr Drbal. – Praha, 2020. – 250 s. – Vybraná bibliografie. – Přílohy. – V tisku.

DĚJEV, Platon. Výtvarníci-legionáři. – Praha: Československý legionář, 1937. – 317 s. : čet. obr. – [s. 18–20 : 1 obr. (pomník v Osovci), 28–29, 36–37, 87–89, 126–127, 208–211, 220–223, 259–261, 262–263).

GENERÁLMAJOR Emil Cilc. – In: Spolek pro vojenská pietní místa. – Dostupný na WWW: https://www.vets.cz/vpm/emil-cilc-7/ , https://www.vets.cz/vpm/8371-urna-emil-cilc/

K VÍTĚZNÉ SVOBODĚ: Album fotografií z dějin zahraničního a domácího odboje československého. – Praha: Památník odboje, 1928. – 463 s. čet. fotogr. – [s. 14, 457 – Fotografie odhalení desky Jindřichu Jindříškovi na Smíchově); s. 106 – Pomník padlých z 2. čs. pluku Jiřího z Poděbrad v Nové Čartoryji; s. 463 – Hrob neznámého vojína od Zborova v kapli Staroměstské radnice v Praze].

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV – Památkový katalog: Uničov – Pomník padlým volyňským Čechům. – Dostupný na WWW: https://pamatkovykatalog.cz/pomnik-padlym-volynskym-cechum-539086

ODHALENÍ PAMĚTNÍ DESKY JANU VOLFOVI. – In: Věstník Sdružení Čechů a Slováků z Ruska (Praha). – Roč. 5, č. 1 (23. 10. 1924), s. 1 : 1 obr.

PAMĚTNÍ DESKA J. Volf. – In: Internetová encyklopedie dějin BRNA: Seznam pamětních desek. – Dostupný na WWW: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=seznam_objektu_desky&from=45&qt=pam%C4%9Btn%C3%AD+deska&qc=K

PAMĚTNÍ DESKA zasloužilému ruskému Čechu Jindřichu Jindřiškovi. – In: Naše zahraničí (Praha). – Roč. 7, č. 2 (1926), s. 104.

ŘEČ zástupce Ústředního sdružení Čechů a Slováků z Ruska Věnceslava Švihovského při odhalení pamětní desky Jindřichu Jindřiškovi dne 25. dubna 1926. – In: Věstník Sdružení Čechů a Slováků z Ruska (Praha). – Příloha. – Roč. 6, č. 6 (25. 3. 1926), s. 7–10.

SPOLEK PRO VOJENSKÁ PIETNÍ MÍSTA. – Liběšice. – Dostupný na WWW: https://www.vets.cz/vpm/mista/obec/5919-libesice/

SPOLEK PRO VOJENSKÁ PIETNÍ MÍSTA. – Nový Malín. – Dostupný na WWW: https://www.vets.cz/vpm/3747-pomnik-obetem-2-svetove-valky/

ŠOLCOVÁ, Alena; KŘÍŽEK, Michal. Procházky Prahou matematickou, fyzikální a astronomickou (3. část). – In: Pokroky matematiky, fyziky a astronomie (Praha). – Roč. 55 (2010), č. 3, s. 215–230. – Dostupný na WWW: https://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/141711/PokrokyMFA_55-2010-3_4.pdf

V.Šv. [= ŠVIHOVSKÝ, V.]: Naše slavnost odhalení desky Janu Volfovi v Brně. – In: Věstník Sdružení Čechů a Slováků z Ruska (Praha). – Roč. 5, č. 2 (17. 11. 1924), s. 1–3.

1) Fotografie ze zájezdu spolku Česká beseda se sídlem ve Varšavě na Volyň – nedatováno (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 555)
2) Anděla Kovandová při vyšívání praporu sboru dobrovolných hasičů z Hulče České v roce 1912 (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 573)
3) Hasičská zbrojnice v obci Huleč Česká (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 572)
4) Dobrovolní hasiči z obce Moskovština před hasičskou zbrojnicí (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 582)
5) Sbor dobrovolných hasičů z obce Moskovština s hasičským vozem (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 582)

1) Budova evangelicko-baptistického kostela v Mirotíně (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 787)
2) Hasiči z Českého Kupičova na koních (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 575)
3) Budova pravoslavného kostela v Českém Kvasilově (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 778)
4) Pohled na budovy pravoslavného kláštera v Počajevě, které vyfotografoval jeden z vojáků Rakousko-Uherska za první světové války (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 797)
5) Vasil Klich ze Zdolbunova - jeden z prvních příslušníků České družiny, který v bojích padl (NA, SvČV-Žatec, inv. č. 812)

ČEŠI NA VOLYNI základní informace

Čtvrté, doplněné vydání.

První tři vydání publikace připravil: Ing. Jiří Hofman

ISBN 978-80-906997-3-1

Čtvrté doplněné vydání připravili: Miroslav Hofman a Roman Štér

Lektorovali: prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc. a Mgr. Dagmar Martínková

Přílohy: Ing. Alexandr Drbal

Tisk: MH Tisk s.r.o., Praha